

Araştırma Makalesi/Research Article

***Sıradan Bilginin Eşsizliğiyle Bir
Musâhabet: Günlükleri Üzerinden
Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin Ailesi ve
Sosyal Çevresi Üzerine Bir Mikrotarih
İncelemesi (1661-1665)***

*A Conversation through the
Uniqueness of Ordinary Knowledge:
A Microhistorical Inquiry into the Family
and Social Circle of Seyyid Hasan Nûrî
Efendi through His Diaries (1661-1665)*

TUNAHAN DURMAZ

European University Institute, Florence, Italy. Doktora Adayı/PhD Candidate

(tunahan.durmaz@eui.eu), ORCID: 0000-0002-0363-4506

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 27.11.2023

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 26.12.2023

Durmaz, Tunahan. "*Sıradan Bilginin Eşsizliğiyle Bir Musâhabet: Günlükleri üzerinden Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin Ailesi ve Sosyal Çevresi Üzerine Bir Mikrotarih İncelemesi (1661-1665).*" *Ceride* 1, no. 2 (Aralık/December 2023): sayfa/pp 65-101.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10667299>

Öz

Bu makale Osmanlı Türkçesindeki bilinen ilk günlük örneği olan, literatürde *Sohbet-nâme* ismiyle bilinen metnin yazarı Sünbüli şeyhi Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin sosyal çevresi üzerine detaylı bir analiz sunmayı amaç edinir. Yazarın *sâlnâme* olarak adlandırdığı günlükleri, H.1072-1075/M.1661-1665 yılları arasında neredeyse her gün tutulmuş notlardan oluşur. Kişi ve mekan isimlerini titizlikle not etmeyi alışkanlık haline getiren günlük yazarı, bize dört yıl zarfındaki sosyal çevresini resmetmek için zengin bir malzeme sunar. Çevresinin genişliği bugüne kadar literatürde vurgulanmış olsa da, Hasan Efendi'nin muhataplarının kimler olduğu ve hangi çevrelerden geldiklerine dair ampirik bir analiz henüz yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla olan çalışma, üç kademeli bir mercekten bakarak yazarın yakın çevresinden tanıdıklarına doğru giden bir resim sunacaktır. İlk bölüm, çoğunlukla aile bireylerini ve eve yakın olan insanları içeren ilişkilere odaklanır. Bu samimiyet ve mahremiyet alanı, sıradan gündelik faaliyetlerin ve düzenli rutinlerin gerçekleştiği noktadır. Buradan yapılabilecek çıkarımlar, aile kavramının ve birtakım sosyal ilişki şemalarının tarihselleştirilebilmesi açısından ayrıca önem arz edebilir. İkinci bölüm günlük yazarının dünyasının bir diğer vazgeçilmez parçasını; yani ihvan, semt eşrafı ve Kocamustafapaşa Tekkesi'ndeki sufi kardeşleriyle olan ilişkilerini inceleyecektir. Yakın dostlardan, eşrafa ve oradan da tekkedeki önemli isimlere doğru genişleyen bir ilişkiler düzleminin incelendiği bölümde, Hasan'ın gündelik olarak karşılaştığı gruplar incelenir. Bu isimlerin kimi sıradan insanlarken kimi yüksek makamlarda olan kişilerdir. Üçüncü ve son kısım ise Hasan Efendi'nin İstanbul geneline yayılan, sınırları nispeten belirsiz birtakım karşılaşmalarını ve tanışıklıklarını anlamaya çalışacak ve günlük yazarının ileri gelenlerle olan münasebetlerine sosyal statü meselesini de gündemde tutarak ışık tutmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler

Seyyid Hasan Nûrî, Sünbüliyye, Osmanlı İstanbul'u, Sosyal İlişkiler, Günlükler

Abstract

This paper aims to present a comprehensive analysis of the social world of Seyyid Hasan Nûrî Efendi, a Sünbüli sheikh renowned as the author of the first diary written in Ottoman Turkish, known as *Sohbetnâme*. His diaries, referred to as *sâlnâme* (yearbook) in his own terms, consist of his daily notes spanning the years 1072-1075 AH/1661-1665 AD. Hasan Efendi meticulously documented therein the names of individuals and places, offering a wealth of material that unveils his social network over this almost four-year period. While existing literature has hitherto underscored the extensive nature of his social circle, there lacks empirical analysis detailing the

identities of Hasan Efendi's companions, acquaintances, and their affiliations. To address this gap, this study adopts a three-tiered approach, progressively unfolding an analysis from intimate relationships to more unconventional connections. The initial section delves into the author's closest relationships, encompassing family members and individuals in his immediate sphere. This realm of intimacy and privacy captures mundane daily activities and established routines, offering significant insights into the historical context of family dynamics and social frameworks of contemporary urban Muslim communities in the Ottoman capital. The subsequent section explores another integral facet of the diarist's world: his interactions with close friends, local people, and Sufi companions at the Kocamustafapasa Tekkesi. Hasan Efendi devoted considerable time to these individuals, engaging with them individually or within groups on a daily basis. Based on input about such connections in the diary, this section scrutinizes the diverse groups Hasan encountered regularly, whose scope ranges from close friends and local people to influential figures within the tekke. Among these associations, some were ordinary citizens, while others held positions of notable authority. The third and final part endeavors to decipher Hasan Efendi's encounters and connections across Istanbul, where boundaries of association were relatively ambiguous. This part aims to shed light on the diarist's interactions with dignitaries, thus providing insight into his broader network as well as his social status.

Keywords

Seyyid Hasan Nûrî, Sünbülüyye, Ottoman Istanbul, Social Networks, Diaries

Giriş¹

Yıl 1661. Sıcak ve kasvetli bir Ağustos günü. Tâun illeti yaşlı genç, kadın erkek ayırt etmeden İstanbul'u kasıp kavurmakta. Suriçinin Canbaziyye mahallesinde mütemekkin bir Sünbülü dervişi işte böyle bir zamanda günlük notlarını tutmaya başladı. Söz konusu salgın, yazarın da eşini, oğlunu ve yeğenini alacak; o da tüm bu kayıpları notlarında tek tek kaydedecekti. Fakat günlük tutma alışkanlığı, kara günlerin ardından da kalıcı olacaktı. Öyle ki yazar 1661 yazından 29 Zilhicce 1075/13 Temmuz 1665 tarihine kadar mu-

1 Bu makale, 4 Ocak 2019 tarihinde Sabancı Üniversitesi Tarih Programında savunduğum "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûrî Efendi's Microcosm (1661-1665)" başlıklı yüksek lisans tezimin ikinci bölümünün (Chapter II) bir Türkçeleştirmesine dayanır ve bazı hususları yeniden

taden itinayla tutulmuş notlar bıraktı. Günlük yazarı bu notlarında, bir iç konuşma hali benimsemekten ziyade o gün içinde yaptıklarına ve karşılaştığı kişilere odaklanmayı tercih etmiştir. İsimler ve günlük aktiviteler onun için çok önemlidir. Ama notlarında kendi adını hiç anmaz. Biz, ancak neredeyse bir asır sonra günlüğün ikinci cildinin arkasına düşülen bir nottan, yazarın Seyyid Hasan Nûrî Efendi (ö. 1100/1688) olduğunu anlıyoruz.²

Hasan, 1029/1620 yılında, Sünbüliyye tarikatının postnişini Eyyûbî Mehmed Efendi'nin oğlu olarak dünyaya geldi.³ 1074/1664 yılından itibaren Balat'taki Ferrûh Kethüda Tekkesi'nin şeyhi olması sebebiyle, ayrıca Balat Şeyhi olarak bilinegeldi.⁴ Ama Sünbüliyye tarikatindeki bu vazifesinin dışında, Hasan ayrıca "Nûrî" mahlasıyla şiirler yazdı. Aynı zamanda hattattı. Müstakimzâde'nin ifade ettiğine göre, hattatlığı Sünbüliyye'nin kuru-

incelemeye tâbi tutar. Tezde günlük yazarına atfedilen kariyer odaklı sosyalleşme iddiası, ana argüman olarak bu metnin gündeminden çıkarılmıştır. Bunun yerine, yazarın Sünbüliyye bağlantısının bu sosyalleşmedeki yeri ve çevresinin genişliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, kimlikleri sonradan tespit edilen bazı isimler de analize dahil edilmiştir. Teşekkür: İki anonim hakeme kıymetli görüşlerini paylaştıkları için ve metnin okunabilirliğine buldukları katkıdan dolayı şükranlarımı sunarım. Günlük üzerine yaptığım araştırmayla ilgilenip beni II. Ben-Anlatıları Sempozyumu'na (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 15-17 Haziran 2022) bir tebliğ sunmak üzere davet eden ve sonra da teşvikiyle bu metni mümkün kılan Prof. Selim Karahasanoğlu'na ayrıca müteşekkirim. 2016-2018 yıllarını kapsayan araştırma ve tez yazma sürecini, ilgisi ve teşvikiyle benim için paha biçilemez bir öğrenme deneyimine dönüştüren hocam Prof. Tülay Artan, genellikle olan bu serüvenimin esas mimâridir. Kendisine minnettarım. Seyyid Hasan'la ve günlüğüyle halihazırda sekiz yılı dolduran bu tanışıklığımız, bir tarih öğrencisi olarak benim merak ve hassasiyetlerimin temel belirleyicisi oldu. Dolayısıyla, en özel ve anlamlı teşekkür, dopdolu dünyasının kapılarını aralık bırakarak gündelik ve sıradan bilginin kudretini en yalın haliyle tarihinin gözlerinin önüne seren Seyyid Hasan Nûrî Efendi'yedir.

- 2 Haluk Şehsuvaroğlu, 1956'da *Cumhuriyet* Gazetesinde günlük üzerine çıkan iki yazısında da yazarın isminden bahsetmez. Ona "*hemşehrimiz*" demekle yetinir. Haluk Şehsuvaroğlu, "17. Asırda Bir İstanbulun Notları," *Cumhuriyet*, 1956; Haluk Şehsuvaroğlu, "17. Asırda İstanbul," *Cumhuriyet*, 1956. Orhan Şaik Gökyay, 1985'te *Tarih ve Toplum*'daki makalesinde, yazarın bir biyografisini verir ama ismini nasıl tespit ettiğini not etmez. Orhan Şaik Gökyay, "Sohbetname," *Tarih ve Toplum*, 1985, 57. 1989'da *Studia Islamica*'da çıkan makalesinde Cemal Kafadar, günlük yazarının ismini, gündelikteki bazı ipuçlarını takip ederek ("*Following several hints in the diary...*") tespit edebildiğini söyler. Cemal Kafadar, "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature," *Studia Islamica*, no. 69 (1989): 138, <https://doi.org/10.2307/1596070>. Kafadar'ın bahsettiği bu ipuçları, günlük yazarının torunu Seyyid el-Hac Mehmed Haşim tarafından yüz yıl kadar sonra ikinci cildin arka iç kapağına düşülen şu not olmalıdır: "*Bu sâlnâme cedd-i âlâm Seyyid Hasan Nûrî Efendi hazretlerinin kendü tahriri olub ve bu abd-ı hâkîre vasıl olduğu tarihi beyân ider...1175 Perşembe gecesi fi hankah-ı Mustafa Paşa...Eş-Şeyh Seyyid el-Hac Mehmed Haşim.*" Seyyid Hasan Nûrî Efendi, *Sohbetnâme II*, Hazine 1418 (Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi), arka iç kapak.
- 3 Yazarın çağdaşları tarafından yazılan biyografik bilgiler için bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayîü'l-Fuzela Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli II*, der. Derya Örs, çev. Ramazan Ekinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 1857-60. Adnan İnce, "Sâlim Tezkiresi İnceleme-Transkripsiyonlu Metin" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1977), 711-12. Müstakimzade Süleyman Sadeddin and Mustafa Koç, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Birinci basım (İstanbul: Klasik, 2014), 52.
- 4 Seyyid Hasan Nûrî Efendi hakkında bilgi veren Şeyhi Mehmed Efendi, onu "Balat Şeyhi" olarak anar. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayîü'l-Fuzela Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli II*, 1857-60.

cusu Yusuf Sinan Efendi'nin oğlu Abdülkerim Efendi'den meşk etti.⁵ İlerleyen zamanlarda kendi de hüsn-i hat dersleri verdi. Öğrencilerinden biri de sonradan tanınan bir isim olacak Lâ'li Mehmed Efendi'dir.⁶

Onun meşklerinin en önemli örneklerinden biri de şüphesiz günlükleriydi. Neredeyse dört yıla ait notlarının toplandığı iki ciltten oluşan bu günlükler, Osmanlı tarihyazımında *Sohbetnâme* adıyla bilinegelmiştir.⁷ Fakat günlüklerinde yazar, *Sohbetnâme* isminden hiç bahsetmez.⁸ Onun tercih etmiş olduğu tabir *sâlnâmedir*.⁹ Bu esasa göre, her yıla ait notlar bir *sâlnâme*yi teşkil eder. İki ciltte toplanmış günlüğün ilk cildi sadece 1072/1661-62 yılına aittir.¹⁰ Daha büyük olan ikinci cildin içinde ise 1073, 1074 ve 1075 hicri yıllarına ait üç ayrı *sâlnâme* vardır. İlk yıla ait notlar diğer yıllara kıyasla daha uzundur. Sonraki yıllara ait *sâlnâmelerin* uzunluğu kademeli olarak azalmış ve Hasan en son notunu 29 Zilhicce 1075/13 Temmuz 1665 tarihinde yazmıştır.

5 Müstakimzade Süleyman Sadeddin and Koç, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 52.

6 Mustafa Aslan, "Kastamonulu Hattatlar," *Journal of Turkish Studies* Volume 2 Issue 4, no. 2 (2007): 149.

7 Günlük, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Koleksiyon'undadır ve iki ciltten oluşur. Seyyid Hasan Nürî Efendi, "Sohbetnâme I (Hazine 1426)" (Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Hicri 1072). Seyyid Hasan Nürî Efendi, "Sohbetnâme II (Hazine 1418)" (Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Hicri -1075 1073).

8 Bu isim erken Cumhuriyet döneminde yapılan bir tasnifleme esnasında günlüğün içinde bulunan büyük puntolu صحبت (*sohbet*) başlıkları sebebiyle verilmiş olmalıdır. Haluk Şehsuvaroğlu, 6 Temmuz 1956'da çıkan ilk yazısında metnin "*Sohbetname yahut Salname ismini taşıdığını*" söylemişse de aynı yıl çıkan ikinci yazısında doğrudan *Sohbetnâme* ismini benimsemiştir. Haluk Şehsuvaroğlu, "17. Asırda Bir İstanbullunun Notları," *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1956; Haluk Şehsuvaroğlu, "17. Asırda İstanbul," *Cumhuriyet*, 1956. Şehsuvaroğlu'nun bu iki yazısından haberdar olup olmadığını bilemediğimiz sonraki yayımlar da *Sohbetnâme* ismini kullanmışlardır. Gökyay, "Sohbetname"; Kafadar, "Self and Others." Fakat günlüğe ait iki ciltte de "Sohbetnâme" ismine dair herhangi bir kayda rastlanmaz. Bu isimlendirmeye meselesi hakkında daha detaylı bir tartışma için bkz. Tunahan Durmaz, "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nürî Efendi's Microcosm" (Yüksek Lisans Tezi, Sabancı University, 2019), 26-28, http://research.sabanciuniv.edu/36873/1/10219554_TunahanDurmaz.pdf.

9 Bu tabir aynı zamanda günlük türünün Osmanlı dünyasındaki oluşumu ile ilgili de bize ipuçları verebilir. *Sâlnâme* günümüz Türkçesine "yıllık" olarak çevrilebilir. Yazar bu notların yıllık süre zarfında bir bütünlük arz ettiğini düşülmüş olmalıdır. Selim Karahasanoğlu, Seyyid Hasan Nürî Efendi'den sonraki yüzyılda günlük tutan Sadreddinzâde'nin ve onun takipçisi olan Sadık'ın *ceride* tabirini kullandığını not eder. Ceride günlük havadislerin kaydedildiği bir not defterine verilen isimdir. Selim Karahasanoğlu, "Ottoman Ego-Documents: State of the Art," *International Journal of Middle East Studies* 53, no. 2 (May 2021): 307, <https://doi.org/10.1017/S0020743821000350>. Ayrıca bkz. Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzade Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme*, 1. basım (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 33-34. Bunlar düşünüldüğünde, on yedi ve on sekizinci yüzyıllar arasında Osmanlı orta üst sınıfı arasında ve bir edebi tür etrafında, günlük not tutma alışkanlıklarının gelişmeye başladığından söz edebilir miyiz? Eğer bu yaygınlaşan bir pratikse, bunun hangi ihtiyaç ve gelişmeler etrafında hâsıl olduğunu düşünebiliriz?

10 İlk yıla ait olan notları için *sâlnâme* tâbirini kullanmaz. Bu cilt yazar tarafından sadece bir "defter" olarak nitelenir. Bkz. *Sohbetnâme I*, 1b. 1072 yılından itibaren her yılın başına *sâlnâme* yani yıllık başlığını atacaktır.

Tarihyazımında ilk Osmanlı günlüğü olarak tanınan *sâlnâmeler* hakkında bilinen ilk yayın, 1956 yılında Haluk Şehsuvaroğlu'nun *Cumhuriyet* gazetesindeki *Tarihimizden Bahisler* kısmında arka arkaya yayınlamış olduğu iki yazıdır.¹¹ Bu yazıların esas amacı hem yazarın İstanbul'unu anlamak hem de günlüğü alternatif bir birincil kaynak olarak sunmaktır. Yaklaşık otuz yıl sonra, Orhan Şaik Gökyay'ın *Tarih ve Toplum*'da yayınlacağı tanıtım yazısı bunları takip etmiştir.¹² Fakat Osmanlı tarihçiliğinin günlükle esas tanışması, Cemal Kafadar'ın 1989'da *Studia Islamica*'da çıkan makalesiyle olmuştur.¹³ Kafadar'ın makalesi, günlüğü Osmanlı kültür tarihinin dinamiklerinin içine konumlandırır ve metnin neliği hakkında birçok önemli soru sorar. Fakat bu yayın aynı zamanda birincil tekil anlatımlı metinlerin Osmanlı tarihyazımı için potansiyelini keşif açısından da bir dönüm noktasını temsil eder. 2007 yılında Suraiya Faroqhi'nin Seyyid Hasan'ın sosyal çevresi ve ailesi üzerine Almanca yayınladığı makalesi bunu takip etmiştir.¹⁴ Faroqhi, makalesinde Seyyid Hasan'ın sosyal çevresi ve ailesi üzerinde durmuş ve bu konuda yapılabilecek muhtemel araştırma projelerine işaret etmiştir. 2015 sonrasında bu ilgi yine tazelenmiş ve bugüne kadar günlük üzerine beş adet yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bunlardan ikisi günlüğü Latin harflerine aktarır.¹⁵ Diğer üçü ise çeşitli temalar üzerinden günlüğü ve yazarını tarihsel bağlamlarında değerlendirmeyi amaç edinir.¹⁶

Bu makale günlüğün ampirik bir okumasını yaparak Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin sosyal çevresinin sınırlarını anlamaya ve bir grubun mikrotarihsel bir okumasını yapmaya çalışacaktır.¹⁷ Böyle bir sorgulama aynı zaman-

11 Şehsuvaroğlu, "17. Asırda İstanbul"; Şehsuvaroğlu, "17. Asırda Bir İstanbullunun Notları."

12 Gökyay, "Sohbetname."

13 Kafadar, "Self and Others."

14 Suraiya Faroqhi, "Ein Istanbuler Derwisch Des 17. Jahrhunderts, Seine Familie Und Seine Freunde: Das Tagebuch Des Seyyid Hasan," *Selbstzeugnisse in Der Frühen Neuzeit: Individualisierungsweisen in Interdisziplinärer Perspektive*, der. Kaspar von Greyerz and Elisabeth Müller-Luckner, Schriften Des Historischen Kollegs 68 (München: Oldenbourg, 2007). Not: 8 Mart 2018 tarihinde yaptığımız görüşmede, Almanca neşrettiği bu makaleyi detaylıca benimle tartışan ve bu vesileyle araştırmanın gideceği yolu da büyük ölçüde tayin eden Prof. Suraiya Faroqhi'ye çok teşekkür ederim.

15 Aykut Can, "Seyyid Hasan Sohbetname I. Cilt (1071-1072/1660-1661)" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2015); Ayşe Akkılık, "Seyyid Hasan'ın Günlüğü, II. Cilt (H.1073-1075/M.1662- 1664), (İnceleme-Metin)" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019).

16 Fatma Deniz, "The Use of Space by Sufis in Seventeenth-Century Istanbul in Light of Seyyid Hasan's Diary, The Sohbetnâme" (Yüksek Lisans Tezi, Central European University, 2018); Durmaz, "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûrî Efendi's Microcosm"; Gülşen Yakar, "Individual and Community, Public and Private: The Case of 17th Century Istanbulite Dervish and His Diary" (Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2019).

17 Burada mikrotarih kavramına yapılan vurgu, büyük oranda çalışmanın küçük birimlere odaklanmasına bir referans niteliğindedir. Hasan'ın kendi dünyasına dair verdiği bilgiler tarihyazımının "önem-

da günlüklerin tarihî kaynak olarak kullanımını da örneklendirecektir.¹⁸ Modern öncesi dönemde yazılmış otobiyografik metinlerin, yazarın sosyal hareketliliği ve çevresinin bir yansıması olduğu fikri, bugün Avrupa tarih-yazıcılığında kabul edilen bir paradigmadır.¹⁹ Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin günlükleri de bireysel duygu ve fikirleri vurgulayan bir "kendilikten" ziyade yazarın sosyal çevresine ve başkalarıyla birlikte yapılan gündelik aktivitelere odaklanması sebebiyle bu paradigmayla paralellikler gösterir. Peki bu sosyal çevre nasıl bir sosyal çevredir? 1985 yılında yayınladığı yazısında, Gökyay, Hasan'ın sosyal çevresini on sekizinci yüzyıl günlük yazarı Sadreddinzâde Telhisi Mustafa Efendi'yle karşılaştırır.²⁰ Bu karşılaştırma, ulemâ kökenli bir aileden gelen ve iyi eğitilmiş bir kadı olan Sadreddinzâde'nin önemli isimlerden oluşan bir sosyal çevresi olduğunu ama daha az eğitilmiş olan Hasan'ın ise tarikat mensubu olması sebebiyle "dar bir çevrenin insanı" olduğu bulgusunu ortaya çıkarır.²¹ Gökyay'ın aksine Kafadar, Hasan'ın

siz" olarak addedeceği, büyük dinamiklere dair olmayan bilgilerdir. Aynı şekilde karşı karşıya olduğumuz bireylerin çoğundan bugün sadece günlük sayesinde haberdarız. İlk bakışta büyük resme dair bir şeyler söylemediğine kani olunabilecek bu bilgiler, aslında tam aksine geç 17. yüzyıl İstanbul'unda bir tarikatın etrafında dönen girift bir sosyal ilişkiler ağı üzerinden çağdaş Osmanlı dünyasını anlamak için alternatif okumalar sunabilir. İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere, Hasan'ın dünyasının sıradan insanlar kadar sıra dışı isimlerle de dolu olması, sadece Osmanlı'nın Müslüman kentli topluluklarının yaşayışlarına dair değil, Osmanlı kurumlarının işleyişlerine dair de yeni ipuçları kazanmamıza vesile olabilir. Bu açıdan benimsenen mikrotarihsel okuma yöntemi, çok farklı bir döneme ve kültürel şemaya ait olsa da, Sigurdur Gylfi Magnússon ve David Ólafsson'un 19. yüzyıl kırsal İzlanda topluluklarının okuryazarlık ve yazılı ifade pratikleri özelinde ortaya atılmış olduğu "minor knowledge" yani "önemsiz bilgi" kavramıyla paralellikler gösterir. Bu kavram için bkz. Sigurdur Gylfi Magnússon and David Ólafsson, "Minor knowledge. Microhistory, scribal communities and the importance of institutional structures," *Quaderni storici*, no. 2 (2012): 496, <https://doi.org/10.1408/37891>.

- 18 Günlüklerin tarih yazımında nasıl kullanılabileceğine dair teorik olarak bir çalışma için bkz. Irina Paperno, "What Can Be Done with Diaries?," *The Russian Review* 63, no. 4 (2004): 561-73.
- 19 Geçtiğimiz on yıllık dilimde, Avrupa tarih yazımında birinci tekil kişiyle yazılan metinlerin kullanımı ve meselenin kavramsallaştırılması açısından önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Berlin ve İsviçre ekolleri olarak bilinen iki çalışma grubunun çalışmaları, erken modern dönemde yazılan günlük, hatırat gibi otobiyografik metinlerle ilgili önemli argümanlar geliştirmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, bu metinlerin bireysellik ve egosantrik olmanın ötesine taşınarak, içindeki birçok tarihsel bağlamın tartışmaya açılması gerekliliğidir. Bkz. Claudia Ulbrich, Kaspar von Greyerz, and Lorenz Heiligensetzer, eds., "Introduction," in *Mapping the "I": Research on Self-Narratives in Germany and Switzerland*, *Egocuments and History Series*, Vol. 8 (Leiden: Brill, 2015), 2-4. Bu hususta, Berlin grubundan bir araştırmacı olan Gabriele Jancke'nin iddiaları, Hasan Efendi'nin metnini anlamlandırmak için özellikle dikkat çekicidir. Jancke'ye göre, erken modern dönemde yazılan otobiyografik metinler, himâye ve 'network' gibi mevzulardan ayrı değerlendirilemeyecek birer sosyal eylemdir. Gabriele Jancke, "Persons, the 'Autobiographical Person' and Cultural Concepts of the Person: Early Modern Self-Narratives from German-Speaking Areas in a Transcultural Perspective," *The Medieval History Journal* 18, no. 2 (October 2015): 348., <https://doi.org/10.1177/0971945815601307>.
- 20 "b" altbaşlığına bkz. Gökyay, "Sohbetnâme", 56-57.
- 21 Gökyay, "Sohbetnâme", 56.

“sosyal ağlarının” dikkate değer olduğuna işaret eder.²² Daha sonra, Faroqhi, Hasan’ın sosyal çevresinin geniş bir gruptan müteşekkil olduğunu kaydeder.²³

Bu araştırma, Kafadar ve Faroqhi’nin iddialarını doğrular ve Seyyid Hasan Nûrî Efendi’nin sosyal dünyasının tarikat çevresiyle sınırlı olmadığını, bu dünyanın bir resmini çizerek ortaya koymayı amaç edinir. Hasan, dar bir sosyal çevrenin aksine, esasen İstanbul’un çok farklı gruplarıyla irtibat halindedir. Çarşı esnafından müelliflere, bürokratlardan ulemâya uzanan bu gruplarla kurulan ilişkiler bütünü, tarikatten bağımsız bir şekilde gerçekleşmez. Aksine Sünbüliyye, bu münasebetlerin teşkil edicisi konumundadır. Yazarın farklı insanlar tanımak ve sosyalleşmek hususundaki özel ilgisi ise, onun sosyal çevresini çok katmanlı bir hale getirir. Hasan’ın girift sosyal çevresini inceleyebilmek için, çalışma üç kademeli bir mercekten bakmayı teklif eder. Bu mercek, en içeride olandan, yani aile ve özel hayattan, dostlar çevresine ve oradan da ekâbirden ve saraydan tanıdıklara kadar genişleyen bir görüntü sunar.

İlk kısım, Hasan Efendi’nin yakın ilişkilerine odaklanacaktır. Çoğunlukla aile bireylerini ve eve yakın olan insanları içeren bu samimiyet ve mahremiyet alanı, sıradan gündelik faaliyetlerin ve düzenli rutinlerin gerçekleştiği yerdir. *Sâlnâmeler*de yazarın özel dünyasına dair verdiği bilgiler tarihçi için sıra dışı bir kaynak teşkil eder. Bu durum günlük üzerine yapılan önceki araştırmalarda da dikkat çekmiş ve Hasan Efendi’nin aile hayatı, bilhassa eşi Gülbevi Hatun’la ilişkisi, bir ölçüde incelenmiştir. Fakat günlük, yazarın aile hayatını ve bireylerini daha sistematik bir analize tabi tutmamıza imkan verecek bilgiler içerir. Bu hususta Hasan Efendi’nin bilhassa oğulları ve kız kardeşleri olan münasebetleri, aile ilişkilerine dair bazı mevhumları tarihselleştirebilmek açısından önem arz eder. İkinci bölüm günlük yazınının dünyasının bir diğer vazgeçilmez parçasını, yani yakın dostları, semt eşrafı ve Kocamustafapaşa Tekkesi’ndeki sufi kardeşleriyle olan ilişkilerini inceleyecektir. Hasan Efendi bir gününün hatırı sayılır kısmını birebir ya da gruplar halinde olmak üzere bu insanlarla geçirmiştir. Yakın dostlardan, eşrafa ve oradan da tekkedeki önemli isimlere doğru genişleyen bir ilişkiler

22 “Social networks” için bkz. Kafadar, “Self and Others,” 125. Mesela, bir sonraki sayfada Kafadar, Hasan’ın meşhur *Seyahatnâme* yazarı Evliya Çelebi ile çakışan bir sosyal grubun insanı olduklarını tespit eder. Kafadar, 126.

23 Suraiya Faroqhi, “Ein Istanbul Derwisch des 17. Jahrhunderts, seine Familie und seine Freunde: Das Tagebuch des Seyyid Hasan” 118-119.

düzleminin incelendiği bu bölümde, Hasan'ın gündelik olarak karşılaştığı gruplar ele alınır. Bu isimlerin kimi sıradan insanlarken kimi yüksek makamlarda olan kişilerdir. Üçüncü ve son kısım ise Hasan Efendi'nin İstanbul geneline yayılan, sınırları nispeten belirsiz birtakım karşılaşmalarını ve tanışıklıklarını anlamaya çalışacak ve bu minvalde günlük yazarının ileri gelenlerle olan münasebetlerine ışık tutmaya çalışacaktır.

Mahrem bir Serencâmı: Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin Ailesi

Hasan Efendi metinde ev halkından yani ailesinden *ehl-i beyt* olarak bahseder.²⁴ Babası, Sünbüliyye tarikatının postnişinliğini de yapmış olan Eyyûbi Mehmed Efendi'dir.²⁵ Annesinin adı bilinmemektedir. Ancak Hasan Efendi, babasından günlüğünde hiç söz etmezken, annesini çeşitli vesilelerle anar. Onun mezarını belirli aralıklarla ziyaret etmektedir. Ayrıca, yine validesinin ölüm yıldönümlerini mutlaka not eder. Hatta bu notlardan annenin 1647 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.²⁶ Babasından hiç bahsetmemesi onu henüz çok küçükken kaybetmesiyle ilişkili olmalıdır.

Günlükten anladığımız kadarıyla Hasan Efendi'nin ailesi dört oğlu, (en az) bir kızı ve (en az) bir zevcesinden oluşuyordu. İki kız kardeşi, onların kocaları ve yeğenleri de gündelik hayatının bir parçasıydı. Bunlar dışında, Selim Kadın, kocası Lütfi Usta, oğulları Yusuf; ve Şahbaz gibi haneye yakınlığı kolayca tespit edilebilen başka kişiler de vardı. Fakat bu son grubun bir kan bağı ilişkisi olup olmadığını tesbit etmek mümkün değildir. Yine, Belkîs Bacı (bazen Belkîs Hoca) gibi kapı komşularını (*câr-ı mülâsık*) da bu şemanın içinde değerlendirmek mümkündür. Aşağıda ayrıca tartışılacağı üzere, Hasan Efendi ile Belkîs arasındaki arkadaşlık, modern öncesi İslam toplumlarında hakim olduğuna inanılan tipik kadın-erkek ilişkisi anlayışının tam aksine bir örnek teşkil eder.

Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin gündelik hayatının en önemli iki aktörü, metinde küçük hemşire ve büyük hemşire olarak bahsettiği kız kardeşleridir.²⁷ Küçük kız kardeşin adı Zâhîde²⁸ büyük kız kardeşin adı ise Hadi-

24 Örneğin bkz: *Sohbetnâme I*, 4a.

25 Eyyûbi Mehmed Efendi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), 80.

26 *Sohbetnâme II*, 22a.

27 *Hâher-i kihter* (küçük kız kardeş) ve *hâher-i mihter* (büyük kız kardeş) ifadelerini de dönüşümlü olarak kullanmayı tercih eder.

28 *Sohbetnâme I*, 26a-26b, 50a-50b, *Sohbetnâme II*, 96a.

ce'dir.²⁹ Hasan Efendi ile büyük kız kardeş bababir kardeş olmalılardır. Zira Hasan Efendi birkaç kez açıkça Hadice'nin annesinden bahsetmiştir. Ancak Zâhîde hakkında böyle açık bir beyanda bulunmaz. Dolayısıyla, Hasan Efendi'yle Zahîde'nin annelerinin aynı olması muhtemeldir. Hasan Efendi, her iki kız kardeşinin evinde ama özellikle de büyük kız kardeşinin evinde çok zaman geçirir. İşret meclislerinin akabindeki durağı kendi evi değil, genellikle Hadice'nin evidir. Akşam yemeğini hiç de nadir olmayan aralıklarla kız kardeşinde yer. Hatta bazen gün içinde de orada durup dinlenir (*istirahât/menâm*) ve bu esnada içtiği kahvelerden (*tenâvül-i kahve*) bahsetmeyi de ihmal etmez. Bazen bunların hepsi bir gün içinde gerçekleşir.³⁰

Hasan kız kardeşleriyle yaptığı konuşmaları da sıklıkla kaydeder. Bu konuşmaların (*mücâleset/musâhebet*) içeriği hakkında çoğu zaman bir şey söylemez ancak bunların içeriğinin gündelik meselelerin ötesine geçtiğini söylemek mümkündür. Mesela, Zahîde'nin ölen oğlu Seyyid İbrahim'in mezarını ziyaret ettikleri gün, onunla uzun uzadıya derin bir sohbet gerçekleştirirler.³¹ Yine aynı şekilde, Hadice'yle kitap alışverişi yapmak Hasan için sıra dışı bir eylem değildir. Zira metinden anlaşıldığı üzere her iki hemşire de okuryazar kadınlardır ve erkek egemen toplum düzeni içinde belli bir otorite ve söz hakkına sahiptirler. Öyle ki günlükteki mahrem dünyaya ait anlatılar o dünyanın içinde güçlü bir cinsiyet ayrımı olmadığını bize aktarır. Ancak bu olgu, sıradan insanlar arasından bir bireye kıyasla, bu ayrıcalıklı çevre içinde kendi prestijlerine sahip olan bu iki kadına özgü de olabilir.

Görüldüğü üzere her iki kardeş de Hasan Efendi'nin hayatında önemli bir yere sahiptir. Ancak gündelik yaşamında Seyyide Hadice, yani büyük hemşire, daha büyük bir ağırlığa sahiptir. Bunda Seyyide Zahîde'nin evlendikten sonra Alibeyköy'e yerleşmiş olmasının da etkisi olmalıdır. Hasan'ın Hadice'nin evine gittiği ve orada kaldığı zamanlar kendi evinden bahsettiği zamanlardan çok daha fazladır. Kendi evinde geçirdiği vakit muhtemelen ona 1661 yazındaki veba salgınında aniden kaybettiği eşi Gülbevi ve oğlu Mustafa'nın acısını hatırlatmaktaydı. Bu nedenle, kardeşinin evi muhtemelen onun için kederini hafiflettiği ve acısını paylaştığı bir mesken vazifesini görüyordu.³² Zira aynı şekilde Hadice de kızını kaybetmiş ve bunun aka-

29 *Sohbetnâme I*, 17a.

30 Örneğin; "*Hâher-i mihterde sabah kahvesini tenâvül, menâm ve iltikâm*" *Sohbetnâme II*, 41a.

31 "...küçük hemşire ile çok musâhebet-i ruhâniyye eyledik." *Sohbetnâme I*, 30a.

32 Fatma Deniz, bu durumu "konfor" kavramı çerçevesinde inceler ve Hasan'ın Seyyide Hadice'nin evinde bolca vakit geçirmesini kendini orada daha rahat hissetmesiyle izâh eder. Bkz. Deniz, "The

binde yeni bir eve taşınmıştı.³³ Hasan'ın sık sık ziyaret ettiği yer bu yeni evdi. Aynı acıyı paylaşan iki kardeş, yüksek ihtimalle bu yeni mekanda bir nebe de olsun ferahlık bulmuşlardı.

Bazı tezkirelerin Hadice'ye dair işaret ettiği dolaylı ama dikkat çekici bir senaryo mevcuttur. Buna göre Hadice Sünbüliyye'nin postnişini Necmeddin Hasan Efendi'nin (ö. 1019/1610) eşi olabilir. Günlük yazarının babası Eyyübî Mehmed Efendi Sünbüliyye koluna mürid olduğunda Necmeddin Hasan Efendi bu kolun şeyhiydi. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayi-ül Füzela*'sında Necmeddîn Hasan Efendi'nin ömrünün sonlarına doğru Eyyübî Mehmed Efendi'nin kız kardeşiyle evlendiğini yazar.³⁴ Ancak, bazı kaynaklar farklı bir anlatıyı ön plana çıkarır ve Necmeddîn Hasan Efendi'nin Seyyid Mehmed Efendi'nin kızıyla evlendiğini belirtir. Necdet Yılmaz, bu son anlatının bizzat Necmeddîn Hasan Efendi ile görüşen Cemaleddin Hülvi'nin *Lemezât*'ında da geçtiğini yazar.³⁵ Bu sebeple, bu ihtimalin daha kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür.³⁶

Hasan günlükte Hadice'nin eşi olduğunu anladığımız Hasan Çavuş isimli bir zattan bahseder. Fakat Hadice pekala Necmeddin Hasan Efendi'nin vefatından sonra Hasan Çavuş ile evlenmiş olabilir. Nitekim *sâlnâmelerin* verdiği bazı bilgiler dikkatle okunduğunda Hasan Çavuş'un Hadice'nin ikinci kocası olduğu anlaşılmaktadır. Hadice'nin kızı Seyyide Saîme vebaya yakalandığında günlük yazarı açıkça "...*Hasan Çavuş'tan olan kızı Seyyide Saime mat'üne olmuş...*" diye yazar.³⁷ Hasan Çavuş'un babalığına vurgu yapan bu not, ablanın daha önceden evlendiğini ve bu önceki evliliğinden de çocukları olduğunu ima etmektedir.

Use of Space by Sufis in Seventeenth-Century Istanbul in Light of Seyyid Hasan's Diary, The *Sohbetnâme*," 46.

33 Hasan, Hadice'nin yeni evine taşınmasına dair birtakım detayları aktarır. Mesela bu ev Süleyman Ağa Vakfı'nın kâatibi Yazıcı Mehmed'in evidir. *Sohbetnâme I*, 72a-72b.

34 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayii'l-Fuzela Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli II*, 1858.

35 Bkz. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Süfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), 76. Ayrıca Mehmed Tefik'in *Mecmua-i Terâcim*'i gibi daha sonraki yüzyıllara ait bazı tezkireler de Hülvi'nin görüşünü benimsemiş görünmektedir. Teraccim'de Kiramüddin Efendi, yani Alaaddin Efendi'nin kardeşi ve Necmeddin Hasan Efendi'nin oğlu, Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin yeğeni (*hemşirezâde*) olarak açıkça belirtilmiştir. Bkz: Mehmed Tefik, "Mecmûa-i Terâcim." (-), fols. 58b-59a, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 192, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Bu varsayım kısmen spekülâtif olsa da, bu gibi kanıtlar büyük kız kardeşi Necmeddin Hasan Efendi'nin eşi olabileceğine işaret etmektedir.

36 Hasan Efendi üçüncü bir kız kardeşten bahsetmediğine göre, söz konusu kişi büyük kız kardeş Seyyide Hadice olabilir. Üçüncü kız kardeşin daha önce ölüp ölmediği sorgulanabilir, ancak Hasan Efendi'nin sevdikleri için özenle yıllık hatıra notları kaleme aldığı göz önüne alındığında, bir kız kardeşi daha olsaydı ondan *sâlnâmelerinde* mutlaka bahsederdi.

37 *Sohbetnâme I*, 17a.

Küçük kız kardeş Seyyide Zâhîde'ye gelince, Hasan Efendi ondan ablası kadar sıklıkla bahsetmez. Zâhîde, orta defterdarın oğlu Ahmed Ağa (bazen Ahmed Çelebi) ile evlidir. Ahmed varlıklı bir şahsiyettir ve Alibeyköy'de Hasan'ın da ziyaret etmekten keyif aldığı bir çiftliği vardır. Ahmed ve Zâhîde çiftinin hayatları bu çiftlik ve Kassab Çeşmesi yakınındaki evleri arasında akıp gider. Dolayısıyla, Zâhîde'nin hayatı da nispeten kardeşlerinden daha hareketli ve farklı bir çizgide ilerler. Fakat tıpkı Hasan ve Hadice gibi türlü talihsizlikler onun da peşini bırakmaz. 9 Safer 1072/4 Ekim 1661'te henüz bir bebek olan oğlu Seyyid İbrahim'i kaybeder. Hasan, İbrahim'in öldüğünde dört ay on üç buçuk günlük olduğunu, tâundan öldüğünü ve Yeldeğirmeni yakınında tabutsuz halde defnedildiğini kaydeder.³⁸

Seyyid İbrahim'in ölümünden üç ay sonra, 22 Cemazeyilevvel 1072/13 Ocak 1662'de, Zâhîde ile Ahmed Ağa boşanırlar. Hasan Efendi günlüğünde bu boşanma sürecini en ince detaylarına kadar kaydeder. Boşanma akdi çiftin Kassab Çeşmesi yakınındaki kiralık evlerinin selamlığında, Sünbüliye'nin postnişini Hazret-i Aziz'in de aralarında bulunduğu bir grubun şahitliğinde gerçekleşir. Zâhîde, Ahmed Ağa'dan bir defaya mahsus olmak üzere 18.000 akçelik bir nafaka alır.³⁹ Boşanmanın ardından Seyyide Zâhîde üç aydan fazla bir süre bu evde kalıp 17 Şaban/7 Nisan'da mahalleye dönerek kendi evine (*mülk-i ev*) yerleşmiştir.⁴⁰ Bu evin evveliyâtı olan bir aile evi mi yoksa yeni bir ev mi olduğunu çıkarsamak mümkün durmamaktadır. Bir seneden biraz fazla bir süre sonra, 24 Şevval 1073/1 Haziran 1663'te, Zâhîde Solak Mustafa Çelebi isimle bir zatla yeniden evlenmiş⁴¹ ve 30 Rebiülevvel 1075/21 Ekim 1664 tarihinde bu evlilikten bir kızı dünyaya gelmiştir.⁴² Seyyide Zâhîde hayatına yeni bir yön vermiş, ama bu esnada onun eski zevci Ahmed ve günlük yazarı arasındaki ilişki devam etmiştir.⁴³ Boşanmayı takip eden zamanlarda Ahmed Ağa Alibeyköy'deki çiftliğini satmıştır.⁴⁴

38 *Sohbetnâme I*, 26a-26b.

39 Boşanma akdinin tüm ayrıntıları "*Tarih-i Hal-i Seyyide Zâhîde Hatun*" isimli bir başlık altında anlatılır. *Sohbetnâme I*, 50a-50b.

40 *Sohbetnâme I*, 83b.

41 Hasan, bu nikaha dair tüm detayları "*Matlab-ı akd-i Seyyide Zâhîde*" başlığı altında anlatır. Hasan Zâhîde'ye vekalet etmiş ve büyük oğlu da şahitlik yapmıştır. *Sohbetnâme II*, 96a-96b.

42 *Sohbetnâme II*, 211a.

43 Hasan ve Ahmed'in boşanmadan sonraki bir görüşmesi için bkz. *Sohbetnâme I*, 65b.

44 Hasan bu çiftliği sonradan ziyaret eder ve burayı Ahmed Ağa'nın "bey ettiği" çiftlik olarak anar. *Sohbetnâme II*, 10a-10b.

Hasan günlükte oğullarından da sıklıkla bahseder. Anlaşıldığı kadarıyla dört oğlu vardır. Hasan onlarla bolca vakit geçirir, hayatlarındaki dönüm noktalarını ve/veya yıldönümlerini titizlikle not eder. Metinde bahsi geçen ilk oğul Hüseyin'dir. Hüseyin, Hasan günlük notlarını tutmaya başlamadan bir kaç ay evvel vefat etmiştir.⁴⁵ Ev halkı zaman zaman onun kabrini ziyaret ederler. Hatta günlükte kaydedilen ilk olaylardan biri de yine böyle bir mezar ziyaretidir. Hasan'ın zevcesi Gülbevî Hatun öldüğünde Hüseyin'in yanına defnedilmiştir. Buradan annesinin Gülbevî olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Ancak Hüseyin'in öldüğündeki yaşı ve ölüm sebebiyle ilgili herhangi bir malumatımız yoktur.

Metinde en çok sözü edilen çocuk büyük oğuldur. Ancak yüzlerce bahse konu olmasına rağmen adından tek bir durum hariç hiç bahsedilmez. Buna göre büyük oğlun adı da Hasan olmalıdır.⁴⁶ Fakat Hasan Efendi ona genellikle "büyük oğlum" diye hitap eder. Sosyal hayattaki varlığına bakılırsa, büyük oğul kuvvetle muhtemel yirmili yaşlarında olmalıdır. Okuma ve yazmaya meraklıdır. Kendine ait bir *kütübhânesi* vardır.⁴⁷ Aynı zamanda büyük olasılıkla medrese talebesidir. Hasan oğlunun derslere gidip geldiğinden bahseder. Büyük oğlun metindeki tasviri, onun bir oğuldan çok yakın bir arkadaş olduğunu hissiyatını yaratır. Hasan, babasına gittiği her yerde mütemadiyen eşlik eder; onunla ihvandan ve eşraftan kimselerle içilen sabah kahvelerine katılır.⁴⁸ Hakeza, meclislerin de daimi bir katılımcısıdır. Şehir surlarının dışında kalan Alibeyköy'e yapılan ziyaretlerin bazılarında büyük oğul yine babasının yanındadır. Birlikte at sırtında yol alırlar; orada birkaç gün kalıp şehre dönerler.⁴⁹ Büyük oğul muhtemelen bu dört yıllık süre zarfında bekardı. Fakat Hasan Efendi'nin en küçük oğlu Seyyid Mehmed Vahyî

45 Hasan, 23 Şaban 1072/13 Nisan 1662 tarihinde Hüseyin'in ölüm yıldönümü için küçük kız kardeşinin evinde, tekkenin ileri gelen kimselerinin içinde olduğu bir grupta *akd-i cemiyet* yaptıklarını ve bir Muhammediye okunduğunu yazar. *Sohbetnâme I*, 91a. 24 Şaban 1072/14 Nisan 1662 tarihinde ise Hüseyin'in defininin üzerinden tam bir sene geçtiğini not eder. *Sohbetnâme I*, 91b. Bu tarih aynı zamanda Melek Ahmed Paşa'nın Fatma Sultan'la nikahlandığı tarihtir. Sümbüliyye'nin postnişini Hazret-i Aziz de bu merâsime davetli olduğu için, bunu da aynı günün notlarına eklemek yazarımızın dikkatinden kaçmaz. *Sohbetnâme I*, 92b.

46 Hasan komşuları Esmâ Hatun'un vasiyet teflühünü "*Matlab-ı Vasiyet-i Esmâ Hatun*" başlığıyla kaydeder. Hasan, Ahmed Ağa, Nazmi Efendi, İmam Efendi, Kasab Abdi Çelebi ve Berber Ömer Beg şahit olarak hazır bulunurlar. Vasiyet teflühünden önce Esmâ Hatun, yazarımızla aynı isimdeki oğul Hasan Efendi'yi malının üçte birini idare etmesi için vasi tayin eder. Büyük oğlun adı da ilk ve son kez burada geçmektedir: "*Evvla büyük oğlum Hasan Efendi'yi sülüs-i mali üzere vasi...*" *Sohbetnâme II*, 49b.

47 Oğlunun kütübhanesinden bahsettiği kısımlar için bkz. *Sohbetnâme II*, 173a, 183b, 207a, 259a.

48 Örnek olarak bkz. *Sohbetnâme I*, 42b.

49 Mesela bkz. *Sohbetnâme I*, 27b-29a; *Sohbetnâme II*, 10a-10b.

Efendi'nin *Divân*'ında yıllar sonra düşülmüş bir tarihten anlaşılacağı üzere daha sonra Abdülhalîm adında bir oğlu olmuştur.⁵⁰

Üçüncü oğul Mustafa, Hasan günlük notlarını kaydetmeye başladığında sekiz on yaşlarında olmalıdır. Ne yazık ki onun durumu da merhum kardeşi Hüseyin'den farklı olmayacaktır. Annesi Gülbevî Hatun'un vefat ettiği salgın, onun da elim sonunu getirecektir. Günlüğün başlangıç zamanı olan 1661 Ağustos'unda Mustafa hayattadır. Ancak, Eylül başında veba illetine esir düşecek ve kısa bir süre içinde, 16 Muharrem 1072/10 Eylül 1661 tarihinde vefat edecektir. Hasan, Mustafa'nın hastalık sürecini ve ölümünü bütün detaylarıyla anlatır. Bu anlatılar, evlat kaybıyla mücadele eden bir babanın kederini dolaylı da olsa yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda sıradan Osmanlıların ölümü nasıl anladığı ve tecrübe ettiğiyle de ilgili eşsiz bir kaynak sunar.⁵¹ Mustafa hakkında çok az bilgiye sahip olmamıza rağmen, ölmeden önce mektebe yeni başladığını biliyoruz.

Son olarak, dördüncü oğul Mehmed'dir. Hasan metinde onu genellikle "Seyyid Mehmed" veya "oğlum Mehmed" diye anar.⁵² Mehmed, hakkındaki ilk notların düşüldüğü 1661 yılında henüz bir yaşlarında bir bebektir. Dört yıl boyunca babasının anlatılarında çok sık bahsi geçecek; hem büyüme süreci hem birlikte geçirilen hoş zamanlar bolca kaydedilecektir. Öyle ki doğum günleri, ilk çıkan süt dişleri ve saç tıraşları, Hasan'ın Mehmed hakkında kaydettiği pek çok şeyden yalnızca bazılarıdır.⁵³ Salgındaki kayıpların

50 Vahyî Efendi, yeğeni Abdülhalîm'in vefatının ardından bir tarih düşmüştür. Bkz. Hakan Taş, "Mehmed Vahyî Divânı ve İncelemesi" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004), 506.

51 Mustafa'nın ölümü ve genel olarak günlükteki ölüm teması üzerine daha detaylı bir inceleme için bkz. Chapter 3, Durmaz, "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûri Efendi's Microcosm," 77-97. Ayrıca bkz. Tunahan Durmaz, "Bir Duygu ve Tavırlar Tarihçesi 1661 İstanbul Veba Salgını Hakkında Çağdaş Bir Günlüğün Bize Anlattıkları," *Aktüel Arkeoloji*, December 2020.

52 Lakaplar, takma isimler ve ünvanlar erken modern dünyadaki kimlik inşasının, sosyal prestijini ve statüsünün en önemli göstergelerindendi. Elbette, Osmanlı dünyası da bu duruma bir istisna teşkil etmiyordu. Bkz. Güçlü Tülüveli, "Nicknames and Sobriquets in Ottoman Vernacular Expression," *New Perspectives on Turkey* 44 (2011): 161-62, <https://doi.org/10.1017/S0896634600005975>. Bu açıdan düşünüldüğünde, Seyyid ünvanının çok erken yaşlardan itibaren kullanılması, Mehmed'in kimliğinin ve sosyal statüsünün sınırlarının babası ve onun dünyası tarafından ilk zamanlardan itibaren çizilmeye başladığını gösterir.

53 Daha önce de bahsedildiği gibi, Hasan, sevdiklerinin hayatlarındaki dönüm noktalarını özenle kaydeder. Bunların içinde en sık karşılaştığımız ölüm yıldönümleridir. Doğum günlerine gelince, sadece kendi doğum günlerini ya da oğlu Mehmed'in doğum günlerini not eder. Mesela, Seyyid Mehmed 1 Ramazan 1072/20 Nisan 1662'de iki yaşına basmıştır. Bkz. *Sohbetnâme I*, 107b. Yine, 9 Recep 1072/1 Mart 1662 gecesi Seyyid Mehmed'in dişinin bittiğini not eder. Bkz. *Sohbetnâme I*, 66a. Yine bir başka misalde en sık karşılaştığımız ölüm yıldönümleridir. " *Matlab-ı tıraş-ı Seyyid Mehmed: Mâlûm ola ki zahve-i suğrada suffe-i minanın kenarında büyük oğlumun dizinde Küçük Mehmed üç yaşında ve iki aylık ve yirmi üç günlükken olduğu halde Halil Çelebi'ye tıraş oldu.*" Bkz: *Sohbetnâme II*, 191a.

yarattığı mahrumiyet hissini nispeten açık bir biçimde yansıtan bir iki ifadeyi saymazsak, Hasan'ın not alma pratikleri ve bunlardan oluşan retorik, duyguların doğrudan ifadesine pek imkan tanımaz. Zîra yazarımızın günlük tutma pratiğinde, olabildiğince öz bir biçimde gündelik sosyal etkileşimleri aktarma kaygısı ön plandadır.⁵⁴ Fakat Mehmed'e gösterdiği ilgi ve bağlılığı yansıtan notlar bu genel tutumun içinde bir istisnadır. Öyle ki Hasan, Mehmed'e hiç de nadir olmayan aralıklarla özel zaman ayırır ve onunla baba-oğul vakit geçirmek için ayrı bir özen gösterirdi. Bazen Hünkar İskeleyi'nde bazen türbe ve mezarlıklarda bazen de bostanlarda bolca vakit geçirirlerdi. Yine bir sefer Hasan Efendi, Mehmed'i imarete götürmüş ve ona parmaklıkların arkasındaki kuzuları göstermişti.⁵⁵

Tüm bunlar düşünüldüğünde anlaşılıyor ki Mehmed'in gönlünü hoş tutmak babası için çok önemliydi. Muhtemelen kaybedilen iki evlat, hayatta kalanlara karşı daha güçlü bir bağlılık ve hassasiyet yaratmış, Hasan'ın Mehmed'in üstüne daha çok titremesine sebep olmuştur. Her ne kadar dile getirmekten korksa da Hasan Efendi muhtemelen onu da kaybetme korkusunu yoğun bir şekilde yaşıyordu. Öyle ki 24 Rebiülevvel 1073/6 Kasım 1662'de Mehmed'in hastalandığını kaygıyla not edecek ama neyse ki Mehmed çabucak sağlığına kavuşacaktı.⁵⁶

Hasan Efendi 1075/1665 yılının yazında son *sâlnâmesini* tamamladığında Mehmed beş yaşındaydı. Aile fertlerinin akıbetine dair fikrimiz Hasan'ın günlüğüyle birlikte son bulurken, herkesten farklı olarak Mehmed'in hikayesi bize gerek kendi yazdıkları gerekse tezkireler gibi başka kaynaklar vasıta-

54 Hasan, belli başlı fiilleri kullanarak olabildiğince kısa cümlelerle gün içinde yaptıklarını ve gördüğü kimseleri not edebileceği bir yazma pratiği geliştirmiştir. Günlüğün detaylı ilk çalışmasını yapan Orhan Şaik Gökyay, bu pratiği fark etmiş olmalı ki Hasan'ın kullandığı kelimeleri çalışarak onun günlük eylemlerini kavramaya çalışmıştır. Orhan Şaik Gökyay'ın çalışma notları için bkz. "*Sohbetnâme Hakkında Müsveddeler*" OŞG1430, OŞG1431, OŞG1432, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Orhan Şaik Gökyay Koleksiyonu (İstanbul). Gökyay'ın sistemini genişletmeye çalışan bir deneme için bkz. Durmaz, "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûrî Efendi's Microcosm," 31-38. Hasan'ın bu pratiği, özellikle günlüğü modern günlüklerden ayırmak adına tanımsal bir önem arz eder. Hasan'ın duygu ve düşünce dünyasını kilitli tutması, bizi, metnin klasik günlük tanımına uymadığını düşünme yanlısına sevk edebilir. Fakat burada tanımlardan ziyade amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Hasan'ın notları onun iç dünyasından ziyade sosyal dünyasının bir yansımasıydı. Bu meseleye ilk dikkat çeken Cemal Kafadar'dır. Kafadar, "Self and Others," 125. Seyyid Hasan'ın günlük tutma pratikleri, sosyalleşme, cemaat ilişkileri gibi meseleler arasındaki ilişkiye dair detaylı bir tartışma için ayrıca bkz. Yakar, "Individual and Community, Public and Private: The Case of 17th Century Istanbulite Dervish and His Diary," 79-82.

55 *Esnâ-ı sulhte Mehmed'i imârete götürmek ve parmaklığa dahil olub içeride cem olan kuzuları göstermek*" *Sohbetnâme II*, 77b.

56 *Oğlum Seyyid Mehmed isâbet-i illet.* " *Sohbetnâme II*, 25a.

ısıyla ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda Mehmed, yalnızca babasının Sünbüliye'deki varisi olarak değil aynı zamanda Vahyî mahlasıyla kendine ün edinmiş divan sahibi bir şair olarak karşımıza çıkacaktır. Babasının Muharrem 1100/Kasım 1688'deki vefatını takiben Ferrûh Kethüda Dergâhı'nın şeyhi olmuştur.⁵⁷ Daha sonra da vaiz olarak Kılıç Ali Paşa Camii'ne nakledilmiştir.⁵⁸ Vahyî mahlasıyla yazdığı şiirlerini divanında toplamıştır.⁵⁹ Şiirlerinin yanı sıra divanında iki de mektubu bulunmaktadır.⁶⁰ Ona asıl şöhretini kazandıran da şairliğinden ziyade bu mektupları olmuştur.⁶¹ Bunlardan ilki *Zübde-i Hâ-nendegân* Küçük Müezzin Çelebi'ye hitaben yazılmış olup muhatabının yeteneklerine uygun olarak bazı müzik terminolojisi içermektedir.

İkinci mektup hem içerik hem de muhatabı bakımından çok daha ilginç bir örnek olup Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya gönderilmiş mizahi bir düzyazıdır.⁶² Akran oldukları hesaba katılırsa, Eyyûbî Hasan Paşa ve Mehmed Vahyî muhtemelen birbirlerini çocukluklarından beri tanımaktaydılar.⁶³ Sonuç olarak, Mehmed Vahyî bebekliğinden itibaren hakkında doğrudan bilgi sahibi olmamız sebebiyle, saraylı bir çok Osmanlı soylusunun bile aksine, Osmanlı biyografik çalışmaları açısından fazlasıyla sıra dışı bir portre çizer.

Kız kardeşleri ve oğullarının aksine, Hasan bize zevceleri hakkında çok fazla bilgi vermez. Günlükten yapılabilecek çıkarımlara göre Hasan'ın bir veya iki zevcesi olmalıdır.⁶⁴ Eşi olduğundan emin olduğumuz tek kişi Gül-

57 Hakan Taş, "Vahyî," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahyi>.

58 Hakan Taş, "Vahyî".

59 Mehmed Vahyî'nin *Divânı*' 2004 yılında Hakan Taş tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve metin transkribe edilmiştir. Bkz. Hakan Taş, "Mehmed Vahyî Divânı ve İncelemesi" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004).

60 Taş'ın doktora tezinde bu mektuplara yer verilmemiştir. Bir yıl sonra yazılan yüksek lisans tezinde verilmiştir. Bkz. Murat Sukan, "Seyyid Mehmed Vahyî Divânı'nın Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005), 602-12.

61 Taş, "Vahyî."

62 Bu mektup üzerine yayımlanan bir çalışma için bkz. Erhan Çapraz, "Mizahi Bir Mektup ve Kuşbaşı-ğa Dair Bir Vesika: Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya Gönderdiği Mektup," *Türkbilgi*, no. 34 (2017): 211-28.

63 Eyyûbî Hasan Paşa, 1657 yılında Rumeli'de Debre nahiyesinde dünyaya geldi. Daha sonra Kara Mustafa Paşa'nın hizmetinde İstanbul'a gelerek Eyüp'e yerleşti. Bu sebeple kendisine Eyyûbî lakabı verildi. İlk olarak sarayda *çakırcıbaşı* olarak görev aldı. Kapıcılar kethüdâsı olarak görev yaptıktan sonra 1695 yılında nihayet Rumeli beylerbeyi olmuş, 1697'de ise vezirliğe getirilerek Niğde ve Karaman valisi olmuştur. Bunları Halep, Rakka ve Diyarbakır valilikleri izlemiş ve son olarak 1704'te Bağdat valiliğine atanmıştır. Bkz. Feridun Emecen, "Eyüplü Hasan Paşa," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1997, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-pasa-eyuplu>.

64 Faroqhi, Hasan'ın en az iki eşi olması gerektiğini yazar. Suraiya Faroqhi, "Ein Istanbuler Derwisch des 17. Jahrhunderts, seine Familie und seine Freunde: Das Tagebuch des Seyyid Hasan" 120.

bevî Hatun'dur. Bunun haricinde, Muammer Hatun isimli bir kadın da eşi olmalıdır fakat bu konuda elimizde ancak kısmî kanıtlar mevcuttur. Bunun haricinde eş kimliğinden şüphelenebileceğimiz fakat bu hususta hiç kanıtımız olmayan isimler de vardır. Mesela, 3 Muharrem 1072/28 Ağustos 1661 tarihinde Alibeyköy'e yapılan bir aile ziyaretinde bahsi geçen Handan isimli bir kadın bu duruma örnektir.⁶⁵ Bu ziyaretin *ehl-i beyt* tarafından yapıldığını günlük yazarı açıkça belirtir ki bu durumda Handan da aile üyeleri arasındadır.⁶⁶ Ancak onun Hasan Efendi'nin eşi olduğuna dair somut bir kanıt yoktur. Zaten bu ziyaret dışında da günlükte bir daha ondan hiç bahsedilmez. Handan, günlük yazarının eşi mi, kızı⁶⁷ mı ya da başka bir akraba mı bilmemiz mümkün değildir.

Kimliği kolaylıkla tespit edilebilen eş Gülbevî Hâtun'dur. Gülbevî, günlüğün de başladığı zaman olan Muharrem 1072/Ağustos 1662'deki salgında hastalanıp kısa süre sonra vefat etmiştir. Hasan Efendi, Gülbevî'nin hastalanmasını, ölümünü ve sonrasını çok detaylıca anlatır. Zevcesi hastalandığında Alibeyköy'dedir ve haberi alır almaz eve döner. Acılar içinde kıvranan Gülbevî ne yazık ki çok kısa bir süre içinde "*cam-ı eceli nûş eyler.*" Hasan duygu durumunu doğrudan açık etmese bile yine de eşinin arkasından çok ağladığını, gözlerine uyku girmediğini yazmaktan da geri durmaz.⁶⁸ Evlerindeki Selîm Kadın'ın kavurduğu ölü helvasının tadını ise pek beğenir ve bunu da not eder. Hasan'ın karısının ölümü üzerine düştüğü bu notlar, bugüne kadar Osmanlı tarihçilerinin çokça ilgisini cezbetmiş ve günlüğü belki de Osmanlı kentliliği ve sıradan olana dair en popüler kaynaklarından biri haline getirmiştir.⁶⁹ Merhum oğulları Hüseyin ve Mustafa'nın annesi olması dışında Gülbevî hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz.

İkinci eş olduğuna dair şüphelerimiz olan kişi, günlükte çok da sıklıkla bahsedilmeyen ama ev halkından olduğuna emin olduğumuz Muammer isimli bir kadındır. Ama yukarıda bahsedildiği üzere, Muammer'in durumunun da Handan'a benzediğini kabul ederek yorum yapmamız gerekmektedir.

65 Faroqhi'nin ikinci eş olması gerektiğini düşündüğü kişi, diğer eşinin hastalandığı haberini aldığı anda kendisiyle Alibeyköy'de olan Handan olmalıdır. Bkz. Suraiya Faroqhi, 121.

66 *Sohbetnâme I*, 30a.

67 Hasan, dört yılda toplamda iki kez aitlik bildiren "*duhterim*" kelimesini iki farklı bağlamda kullanır. Bkz. *Sohbetnâme I*, 63a; *Sohbetnâme II*, 7b. Bu da kızı olduğu fakat ondan çok bahsetmediği anlamına gelir. Dolayısıyla, Handan bu durumda bahsi geçen bu *duhter* de olabilir.

68 Günlükte Gülbevî Hatun'un ölümünün anlatıldığı kısım için bkz., *Sohbetnâme I*, 4b-9b.

69 Faroqhi, bu ölümü makalesinde bir altbaşlıkta inceler: Suraiya Faroqhi, "Ein Istanbuler Derwisch des 17. Jahrhunderts, seine Familie und seine Freunde: Das Tagebuch des Seyyid Hasan" 121-124.

dir. Yani Muammer, Hasan'ın kızı da olabilir. Günlükte Muammer'den bahsedilen sadece iki durum vardır. Bunların ikisinde de Muammer Hasan'ın küçük oğlu Seyyid Mehmed'le birlikte. Buradan hareketle, Muammer'in Seyyid Mehmed'in annesi ya da ablası olduğu söylenebilir. Hasan bize bu çıkarımları yapacak malzemeyi hem mekansal hem de anlık bir takım ayrıntılarla verir ve Muammer'in kendisiyle bağını hiçbir zaman açık etmez. Muammer'den bahsedilen ilk olay kamusal bir alanda geçmesi sebebiyle oldukça ilginçtir: Hasan, Abdullah Efendi'nin bahçesinden geçerken, Mahmud Bey'in dükkanının önünde bir kadının kucağında yeşil sarıklı ve beyaz örtülü küçük bir çocuk görür. Hasan çocuğu Mehmed'e benzetir ve çocuğun kıyafetlerine bakarak anlamaya çalışır. Sonra kadının yaşmağının altından kendisine gülümsediğini görüp çocuğun Mehmed, kadının da Muammer olduğunu anlar.⁷⁰ İkinci durumda ise Hasan, Muammer ve Mehmed Hünkâr İskelesi'ne gidip orada birlikte eğlenirler.⁷¹

Ayrıca eşlerden birinin erkek kardeşi, Hasan'ın tekkedeki mürid kardeşlerinden biridir. Hasan, ona "Kayın Çelebi" diye hitap eder. Kayınbirader tekkenin müdavimleri arasındadır ve birçok toplantıda hâzirûnun bir parçasıdır. Hasan Efendi onun evini sık sık ziyaret eder ve ikisi bazen başkalarının da eşlik ettiği uzun sohbetler ederlerdi.⁷² Mesleği bize açıklanmasa da kayınbiraderin aynı zamanda bir dükkanı olduğunu ve Hasan'ın burayı da sıklıkla ziyaret ettiğini biliyoruz.⁷³

Ev halkı haricinde başka akrabalar da Hasan Efendi'nin notlarında kendilerine yer bulurlar. Mesela, amcasının kızı olan Seyyide Fatma böyle bir örnektir. Bir defasında Hasan, kuzeninin davetlisi olarak onun evini teşrif eder.⁷⁴ Diğer bir örnekte ise küçük hemşire Zâhîde'nin evinde birlikte sabah kahvesi içerler.⁷⁵ Farklı mahallelerde yaşamaları sebebiyle olmalıdır ki Hasan ve Fatma birbirlerine çok da yakın değillerdir. Mesela, Fatma'nın kızı 23 Safer 1074/26 Eylül 1663 tarihinde vebâdan vefat ettiğinde Hasan

70 *Sohbetnâme I*, 13a.

71 *Sohbetnâme II*, 115a.

72 Örneğin bunlardan birinde, Hasan, Kayın Çelebi ve onun babası Kavuçku Mustafa Çelebi birlikte Çelebi'nin evinin binasını seyrederek. *Sohbetnâme II*, 11b. Bir eylem olarak binaları (*yapu*) izlemek (*seyr*) sâlnâmelerde sıklıkla karşılaştığımız meşguliyet ve eğlence türlerinden biridir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Durmaz, "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûrî Efendi's Microcosm," 37-38.

73 *Sohbetnâme II*, 106b.

74 *Sohbetnâme II*, 38b.

75 *Sohbetnâme II*, 67b.

üzücü haberi not etmiş, ancak ölen kadının adını hatırlayamamıştır.⁷⁶ Bu durum bize kuzenlerin birbirleriyle yakın bir ilişki içinde olmadıklarını, sadece zaman zaman görüştiklerini göstermektedir.

Ayrıca, günlük yazarı iki ayrı süt anneden (*süt dâye*) bahseder. Bu kadınların ikisinin de kız kardeş Hadice'nin ailesiyle bir bağlantısı vardır. *Küçük dâye* olarak bahsedilen süt anne 13 Muharrem 1073/28 Ağustos 1662 tarihinde vefat etmiştir.⁷⁷ Cenaze töreni Kürkçü Camii'nde kılınmış ve Hasan'ın aile mezarlığının yakınında bir yere gömülmüştür.⁷⁸ Hasan, günlüğünü tuttuğu dönem boyunca diğer süt anneyi belli aralıklarla olarak ziyaret etmeye devam etmiştir.⁷⁹

Aileden değilirse de Hasan'a ve ev halkına yakın olduğunu bildiğimiz bazı kişiler de günlük notlarda kendilerine azımsanmayacak ölçüde yer bulmuştu. Bu isimlerin başında Selîm(e) Kadın ve ailesi gelmektedir.⁸⁰ Hasan Efendi'nin anlatımından herhangi bir akrabalık bağı kuramadığımız bu kadın ve ailesi ya komşu ya da evde bazı işlere yardımcı olan biri olmalıdır. Sık sık gelen bir başka misafir olan Lütfi Usta, Selîm Kadın'ın kocası olmalıdır, çünkü isimleri sıklıkla birlikte verilmektedir. Her ikisi de oğulları Yusuf'la birlikte ev halkı için güvenilir kimseler olarak karşımıza çıkarlar; zira zor günlerde her zaman oradadırlar. Mesela, Gülbevî Hatun hastalandığında kendisine bakan kişi Selîme Kadın'dan başkası değildi. Yine, Gülbevî öldüğünde ortanca oğul Mustafa onun kollarında teselli bulmuştu.⁸¹ Mustafa vebaya tutulduğu zaman ona refakat edecek kişiler de Selîm Kadın ve Lütfi Usta'dan başkası değildi.⁸² Küçük Mehmed'e bakacak kimse olmayınca Hasan Efendi onu Selîm Kadın'ın evine bırakırdı.⁸³

Çoğu zaman "Belkis Hoca" bazen de "Belkis Bacı" olarak hitap edilen komşu yine aileye yakın isimlerden biridir. Hasan ve Belkis'in dostlukları, Osmanlı ve İslam dünyasındaki kalıplaşmış toplumsal cinsiyet algılarımızı sorgulatması sebebiyle bilhassa ilginç bir örnektir. İkisi muhtemelen kapı

76 Hasan, derkenara iliştiirdiği bu notta, ismin olması gereken yeri boş bırakmıştır: "*Mâlûm ola ki amm-zâdemiz Seyyide Fatma hâtûnun kızı Seyyide ... fevt olmuş.*" *Sohbetnâme II*, 131a.

77 *Sohbetnâme II*, 4a.

78 *Sohbetnâme II*, 4b.

79 Mesela bkz. *Sohbetnâme II*, 25a.

80 Bu kişinin ismi bazen Selîm (سليم) bazense Selîme (سليمة) olarak yazılmıştır. İlkine örnek için bkz: *Sohbetnâme II*, 58a. İkincisine örnek için bkz. *Sohbetnâme II*, 136a.

81 *Sohbetnâme I*, 9b.

82 *Sohbetnâme I*, 14b-15a.

83 *Sohbetnâme II*, 58a.

komşusuydular. Öyle ki, Hasan onunla ayaküstü konuşmalarını (*kâimen musâhabet*) ara ara not eder.⁸⁴ Örneğin, bir keresinde Belkıs'ın bahçesinde yeni kazılan kuyuyu birlikte seyredip sohbet etmişlerdir.⁸⁵ Yine başka bir sefer, onunla kapı önünde karşılaşmış sohbet etmişler, o esnada Ali Fakih'in dibeginde buğday döven Belkıs'ın zevci de bu sohbete katılmıştır.⁸⁶ Belkıs, Hasan'a ihsanlarda da bulunurdu. Mesela bir gün ona bahçesini gezdirmiş, sonra kümesini gösterip ona üç yumurta hediye etmiştir.⁸⁷ Yine gelecek günlerde Hasan Belkıs'a oturmaya gittiğinde kendisine bir "*basdurma hissesi ihsân*" edilecektir.⁸⁸ Hasan Belkıs'ın evini ara ara davet üzere ziyaret eder, orada sadece Belkıs'la değil eşraftan ve mahalleden kimselerle de görüşürdü. Belkıs'ın sık sık hoca lakabıyla da anılması onun önemli biri olduğunu gösterir. Bu kadının tekke çevresiyle de bir bağlantısı olması muhtemeldir.

Gündelik Karşılaşmalar: İhvân ve Dostlar

"Hicâb oldu benlik bana,
Gidemedim dosttan yana,
Ben benliğimden geçmeğe,
Şeyh elin tutmağa geldim."⁸⁹

Sâlnâmeler, eğer içinde bahsi geçen yüzlerce farklı bireyin kimlikleriyle ilgilinmeden okunursa, okuyucuda Hasan'ın dünyasının yalnızca kendi tarikatından ibaret olduğuna dair bir yanlışlığı oluşturacaktır. Fakat tezkireler gibi diğer birincil kaynaklarla da desteklenen daha büyük ölçekli ve çok mercekli bir okuma, günlük yazarının sıradan çevresinin ne kadar çeşitli gruplardan müteşekkil olduğu hususunda bizi emin kılar. Çevresindekiler yalnızca Sünbüliyye'ye mensup insanlar değil; Cerrâhiler gibi Halvetiyye'nin diğer kollarından ya da Mevleviyye gibi başka tarikatlerden de gelmektedirler. Hatta bazı kimselerin sûfiyyeyle bir bağı olup olmadığı dahi kanıtlanamaz durumdadır. Özellikle askeriyeden ve bürokrasiden tanıdıklarının bazıları—ki buna saraylı kimseler de dahildir—bu son grubu şekillendirirler.

84 Örneğin bkz. *Sohbetnâme II*, 82b.

85 *Sohbetnâme II*, 83a.

86 *Sohbetnâme II*, 137a.

87 *Sohbetnâme I*, 131a.

88 *Sohbetnâme I*, 114a.

89 Seyyid Nizamoglu, *Alevi ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi Cilt II: 16. Yüzyıl*, der. İsmail Özmen (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 470.

Sâlnâmelerin yazarının bir derviş olması, onun gündelik hayatının da genelde tekke çevresinde ve manevi bir seyirde akacağı kanısını beraberinde getirir. Sûfilikte tanımsal olarak maddeden ziyade manevi olan önemlidir. Dolayısıyla, dünyevi tecrübeyle anlam arayışını önceleyen içsel tecrübe arasında keskin bir ayrım vardır.⁹⁰ Hasan'ın yaşadığı dönemden ve onun çevresinden bazı örneklerle bakmak gerekirse, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi (ö.1065/1655) bize bir dervişin nasıl yaşaması gerektiğiyle ilgili anekdotlar verir. Mesela, Oğlanlar Şeyhi, Hasan'ın da sıklıkla katıldığı *sohbet* toplantılarının adabı üzerine kalam etmiş; edeb fikrini öncelediği tartışmasında, sohbetin ancak edeple dervişin manevi yolculuğunu anlamlı kılaçağını söylemiştir.⁹¹

Aynı şekilde, Hasan Efendi'nin sufi kardeşi ve arkadaşı Nizâmzâde Efendi'nin ceddinden olan Seyyid Nizamoğlu da bu bölümün girişinde verilen dizelerinde dünyevi arzulara meyleden nefsin bunlardan kolay kolay sıyrılamamasından yakınmıştır. Yine, tarikat silsileleri, sûfî şiirleri gibi konunun temel kaynaklarında her zaman karşılaştığımız 'dünyevi olandan kurtulma' meselesi ve bunun yarattığı arada kalmışlık hissi, sufi felsefenin fikri temelidir. Fakat Hasan'ın *sâlnâmeleri* gibi daha sıra dışı olan kaynaklar, bu çevrelerin gündelik tecrübelerini de bize gösterir. Burada beklendiği gibi dünyevi ile manevi arasında belirgin bir ayrım yoktur. Aksine ortaya çıkan resim, tamamen profan değilse de, manevi ve dünyevi olanın birbirini kucaklayıp tamamladığı bir görüntüden ibarettir. Bu görüntüde sohbet gibi sufi ritüeller; gezmek, yemek, içmek ve yüzmek gibi sıradan ve dünyevi faaliyetlerle kesişir.⁹² Benliği, külli olanın potasında yok etmekten ziyade onun varlığını bir şekilde mümkün kılma kaygısı aşıkardır.

Ayrıca, saraylıların ve ekâbirden kimselerin de sufi tarikatlar içindeki varlığı bu noktada önem arz eder. Son kısımda daha detaylı tartışılacağı

90 Temel tanımlar için bkz. Reşat Öngören, "Sûfî," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufi>.

91 Ahmet Ögke, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Adabı," *İslam Araştırmaları Dergisi* 17, no. 1 (2004): 86-90.

92 Eyüp'te kutsal olanın ve olmayanın yan yana gelişini sayfiye ve sahilsaraylar üzerinden tartışan Tülay Artan, manevi ve dünyevi ikiliğinin sadece bizim modern bakışımızda var olduğunu; dinin hayatın her alanına sızdığı geleneksel toplumlar için bunun söz konusu bile olamayacağını belirtir. Bkz: Tülay Artan, "Eyüp'ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar," içinde *Eyüp - Dün, Bugün: Sempozyum, 11 - 12 Aralık 1993*, der. Tülay Artan (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994), 106. Hasan'ın günlüğü *sâlnâmeler*, Artan'ın tezini kendi dönemi ve çevresi özelinde destekler ve modern okuyucuları erken modern İstanbulluları anlamaya çalışırken kalıpların dışında düşünmeye sevk eder.

üzere, Hasan'ın bahsettiği bir çok üst rütbeli ismin tarikatlerdeki varlığı, bir rekabet ve prestij meselesini gündeme getirmiş olmalıdır. Nitekim Cemal Kafadar'ın belirttiği gibi, sūfiyye, Süleyman-sonrası dönemde tıpkı kalemiyye, seyfiyye ve ilmiyye gibi, çoktan bir kariyer edinme yolu haline gelmişti.⁹³ Hasan'ın bahsettiği sayısız toplantı, ziyafet ve ziyaretlerin, sufi tarikatlerindeki rütbe ve makamların rekabetine ve beraberinde bir 'network'leşmeye yol açtığı söylenebilir.

Dahası, bu rekabet ve networkleşme sūfi topluluklar arasında bir elit tabaka öykünmesini de beraberinde getirmiş olmalıdır. Kafadar'ın *şehrî* bir burjuvazi sınıfının ortaya çıkışıyla ilgili sunduğu argüman, burada da geçerliliğini gösterir.⁹⁴ Zira yeni ortaya çıkan bu şehirli sınıf, sosyal tabakalaşmanın çeşitli gruplarını bir araya getirmiş ve bazı kültürel kodların varoluş alanını genişletmiş olabilir. Mesela, Hasan yalın Türkçesine dört yıl içinde sayıları giderek artan bazı ağdalı sözcükler ve tamlamalar ekler. Bu o denli dikkat çekicidir ki yazarın esasen kullandığı sade dil, Farsça ağırlıklı tamlamalarla büyük bir tezatlık yaratır. Bu durum acaba dönemin "yüksek kültürüne" bir öykünmeye mi işaret ediyordu? Benzer bir şekilde, Hasan'ın kürkü ve saatleri gibi şahsi eşyalarından da ayrıntılı tasvirlerle bahsetmesi yine bu yüksek kültür algısına işaret ediyor olabilir. Bu durum aynı zamanda yukarıda da bahsettiğimiz benlik ve sahip olma arzusunun da bir tezahürü olarak görülebilir. Çuha kaplı, zümrüt rengi kürkü tamirden geldiğinde onu Yıldızzâde'nin evinden alır ve bu onun için not etmeye değer kadar önemlidir.⁹⁵

Bu noktadan baktığımızda aslında statü sahibi ve varlıklı insanlardan oluşan bir sosyal çevreyle karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. Sıradan olmayan bu *şehrî* bireylerin sıradan dünyasıyla doğrudan karşılaşma fırsatı buluyoruz. Birbirine bağlı küçük bir gruptan, daha geniş sınırlara genişleyen bu dünyanın insanları sohbet gibi ritüellerin dışında ziyaretler, davetler ve ziyafetlerle sosyalleşmekteydi. Peki sözkonusu çevre kimlerden müteşekkildi ve onların kimliklerini tespit etmek mümkün müydü?

93 Kafadar, "Self and Others," 139.

94 Cemal Kafadar, "How Dark Is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul," içinde *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*, der. Arzu Öztürkmen ve Evelyn Birge Vitz, vol. 20, Late Medieval and Early Modern Studies (Turnhout: Brepols Publishers, 2014), 244, <https://doi.org/10.1484/M.LMEMS-EB.1.102271>.

95 *Sohbetnâme I*, 30b.

Samimiyet seviyesine göre gitmemiz gerekirse, Hasan'a açıkça en yakın olan isim "Şeyhzâde" ile başlamalıyız.⁹⁶ Şeyhzâde olarak anılan bu kişi ve Hasan hem tekkede hem de tekke dışında bolca vakit geçirirlerdi. Hasan, sıklıkla onun evini ziyaret ederdi. Tıpkı Hasan gibi, Şeyhzâde de 1661'de evlat acısını yaşamak zorunda kalmıştı. Muhtemelen bu ortak acı da paylaşımlarını kuvvetlendirmişti. Yine ortak bir özellik olarak, ikili tarikatte bir mevki sahibi olmalarına rağmen, o dönemde hiçbir makamları yoktu. Yani bir nevi mülâzemet üzerelerdi. Hasan, bize Şeyhzâde'nin kimliğini tam tespit etmeyi sağlayacak bir ipucu vermez. Ama *Sicill-i Osmânî* üzerinden bir takip yapmak mümkündür. Buna göre bu kişi, biyografisi bağlamsal olarak günlükte anlatılan karakterle örtüşen Şeyhzâde İbrahim Efendi (ö. 1104/1693) olabilir.⁹⁷ Şeyhzâde İbrahim Efendi Edirnelidir. Dedesi Şeyhzâde İbrahim Efendi (ö. 1014/1606) Sünbül Sinan Efendi'nin müridi, babası Mustafa Efendi (ö. 1052/1642) ise Manisa müderrisi ve molladır. Sonraları İbrahim Efendi'nin kendisi de Edirne'de molla olmuş ve bu görevden azledildikten sonra 1104/1693 yılında vefat etmiştir.

Neredeyse Şeyhzâde kadar sıklıkla bahsedilen bir başka yakın dost Ağazâde'dir. Fakat onun kimliği hakkında yorum yapmak dahi mümkün durmamaktadır. Hasan, Ağazâde ile çoğunlukla onun evinde görüşür. Bazen de Ağazâde tarikat mensuplarıyla birlikte bazı ayin ve toplantılara katılırdı. Fakat Ağazâde muhtemelen Sünbüliyye'ye doğrudan mensup değildi ve farklı bir çevreden geliyordu. Zira Hasan'ın Ağazâde'nin evinde karşılaştığı kişiler genelde sık karşılaşmadığı kimselerdi. Ayrıca, belli aralıklarla ihvandan birinin evinde tertip edilmesi adet olan sohbet toplantılarının hiçbirine ev sahipliği de yapmamıştı.

Hasan Efendi'nin bir diğer dostu ve sufi kardeşi, evini düzenli aralıklarla ziyaret ettiği Yıldızzâde'dir. Hasan'ın Yıldızzâde'nin evine yaptığı ziyaretleri genelde *muâşeret* yani dost sohbeti üzere olmakla birlikte, bazen dikiş dikmek (*hiyâtet*) için de orayı ziyaret ederdi. "Safer ayında dışarı çıkmaktan haz almayan"⁹⁸ Yıldızzâde, Hasan'ın yakın çevresindeki en varlıklı kişiydi. Genelde dikiş işlerini yaptığı denizi gören bir köşkü vardı.⁹⁹ Sık aralıklarla ihvan

96 Şeyhzâde muhtemelen bu kişi için dedeleri dolayısıyla verilmiş bir lakaptı. Zira Hasan Efendi o zamanki şeyhin çocuklarından bahsederken "şeyh oğlu" ya da ibn-i Şeyh gibi ayrı isimler kullanarak onları Şeyhzâde'den ayırır.

97 Şeyhzade İbrahim Efendi'nin biyografisi için bkz. Mehmed Süreyyâ, Nuri Akbayar, and Seyit Ali Kahraman, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996), 763.

98 *Sohbetnâme I*, 36b.

99 Hasan Efendi bir defasında bu köşkte oğlu Mehmed'e deryayı göstermişti. *Sohbetnâme II*, 100a.

aşam yemeklerini onda verdi. Hasan, ona genelde “Yıldızzâde” ya da “Yıldız Mustafa’sı” diye hitap eder. Kimliğini tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da Mehmed Fennî Efendi’nin *Tuhfetü’l-ihvân* isimli şükûfe-nâmesinde iyi bir çiçek yetiştiricisi olarak anılan Yıldız-zâde Çelebi kendisi olmalıdır.¹⁰⁰ Sünbüliyye tarikatında önemli bir yeri olduğunu anladığımız Yıldız sülalesi, Yıldızzâde Mehmed Emin Efendi’nin 1231/1816 yılında Kocamustafapaşa Tekkesi’nin şeyhi olmasıyla, postnişini kendi sülalelerine almışlardır.¹⁰¹

Hasan’ın sıklıkla ziyarete gittiği ve gün içinde görüştüğü diğer yakın dostlarının içinde Nizamzâde, Bazırganzâde, Terzibaşızâde, Kuburizâde, Mihribanzâde gibi bazı isimler de vardır. Bunların içinden izini rahatlıkla sürebildiğimiz isim Nizamzâde Efendi’dir. Nizâmzâde kendi namıyla anılan bir tekkeye bağlıydı. Dolayısıyla, Nizâmzâde Efendi büyük olasılıkla önde gelen Halveti-Sinani şeyhi Seyyid Nizamoglu’nun yani Seyfullah Kasım Efendi’nin soyundan gelmektedir.¹⁰² Fatma Deniz, Nizâmzâde tekkesinin, Seyyid Nizâm Tekkesi olduğunu tespit etmiştir.¹⁰³ Fakat bu tekkenin yine aynı tarikate ait olan Emirler Tekkesi olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.¹⁰⁴ Nitekim, günlük yazarımız 2 Ramazan 1073/10 Nisan 1663 tarihinde kaydettiği notunda bize bunu düşündürür: “[*Veznedarzâdenin evi kurbünde Beşyol ağzında dükkanlı evin dibinde*] Emir Tekkesi yoluna nazır ettik de yol ortasında Nizâmzâde Efendi’yi beyaz pûş ve şitâbende semtine azm olduğu halde verâ zuhûrundan müşâhede...”¹⁰⁵

Bu notta gördüğümüz üzere, Hasan’ın Emir(ler) Tekkesi’nin yakınında Nizâmzâde ile karşılaşmasının bir tesadüf eseri olmayabileceğini hesaba katmak gerekir. Bu sebeple, Nizâmzâde’nin Emir(ler) Tekkesi’yle irtibatına işaret edildiğini düşünebiliriz. Buradan hareketle Nizâmzâde’nin Emir(ler) Tekkesi’nin o zamanki şeyhi olduğunu varsayarsak, onun Seyyid Nizamoglu’nun torunu Seyyid Ahmed Ali Murteza Efendi (ö. 1077/1666-67) olduğunu söylebiliriz.¹⁰⁶ Fakat bu varsayım elbette teyide muhtaçtır.

100 Fatih Sona, “Mehmed Fennî ve Tuhfetü’l-ihvân İsimli Şükûfe-nâmesi,” *Turkish Studies* (2014): 923-943, 939.

101 Hür Mahmut Yücer, “Sümbüliyye,” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbuliyye>.

102 Necdet Tosun, “Seyyid Nizamoglu,” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu>.

103 Deniz, “The Use of Space by Sufis in Seventeenth-Century Istanbul in Light of Seyyid Hasan’s Diary, The *Sohbetnâme*,” 36.

104 Emirler Tekkesi için bkz. Fatih Köse, “İstanbul Halveti Tekkeleri” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 107.

105 *Sohbetnâme* II, 72a.

106 Fatih Köse, İstanbul Halveti Tekkeleri, 108.

Hasan Efendi'nin bir diğer samimi dostu ve yoldaşı Nazmî Efendi'dir. Bu zat Hasan için o kadar saygıdeğer bir şahsiyettir ki ondan "Faziletli Nazmî Efendi" diye bahseder. Dört yıllık süre zarfında ikisinin pek çok anısı olmuştur. Her ikisi de 1072/1661 salgınında sevdiklerini kaybetmişler ve dert yoldaşı olup mezarlıkları birlikte ziyaret etmişlerdir. Hasan onun hayatında olup bitenlere karşı ayrı bir ilgi göstermiştir. Mesela, Nazmî Efendi Şaban 1073/Mart 1663'te sefere çıkmaya niyetlendiğinde Hasan Efendi onun elli riyale bir at satın aldığı kaydeder.¹⁰⁷ Nazmî Efendi sefere çıktığında, Hasan mütad olan "*mâlûm ola ki*" notlarından birini düşer ve dostunun gidişini tarihlendirir.¹⁰⁸ Bu sefer 1073/1663 yılında yapılan Uyvar Seferi'dir ve Nazmî Efendi de seferde ordunun şeyhi olarak tayin edilen Mehmed Nazmî Efendi'den (ö. 1112/1701) başkası değildir. Kocamustafapaşa Mahallesi'nde 1032/1622 yılında doğan Mehmed Nazmî Efendi, çocukluk ve ilk gençlik zamanlarında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne müdavim olmuştur. Bunu takiben Halvetîyye'nin Şemsiyye kolunun Sivasîyye şubesine intisap etmiş ve 1065/1655 yılında günlük yazarımızın da Mehmed Ağa Tekkesi olarak andığı Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi'nin şeyhi olmuştur. Fakat Nazmî Efendi'nin esas şöhreti, Halvetî şeyhlerinin hayatlarını anlattığı eseri *Hediyyetü'l-ihvân* dolayısıyla. Ayrıca Nazmî Efendi, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Cemaleddin-i Hulvî, Niyâzi Mısrî ve Sarı Abdullah Efendi gibi önde gelen tasavvufî şahsiyetlerle de irtibatlıdır.¹⁰⁹ Nazmî Efendi'den kendisinin Mesih olduğuna inanmasını istediği için Mısrî ile tartıştığı bilinmektedir.¹¹⁰ Sefer devam ederken mektuplaştıklarını bildiğimiz Hasan ve Nazmî Efendi, Nazmî Efendi İstanbul'a döndükten sonra da dostluklarını devam ettirmişlerdir. Hatta bu dostluk, yıllar sonra Hasan'ın küçük oğlu Mehmed Vahyî'nin Nazmî Efendi'nin kızı ile evlenmesiyle bir akrabalığa dönüşecektir.¹¹¹

Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin *sâlnâmeleri*, on yedinci yüzyıl sonlarında İstanbul'un sosyo-ekonomik dinamiklerinin sıradan bir resmini çizer. Amaç, doğrudan kente dair bir hikaye anlatmak olmadığı için, bu sıradan resim çok ilginç bir perspektifi yansıtır ve bize yeni sorular sordurur. Bu İstanbul resmi-

107 *Sohbetnâme II*, 64b.

108 *Sohbetnâme II*, 65a.

109 Nazmî Efendi ile Niyâzi Mısrî arasındaki ilişki hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için bkz: Derin Terzioğlu, "Sufi and Dissident in the Ottoman Empire: Niyazi-i Mısrî (1618-94)" (Doktora Tezi, Harvard University, 1999), 452-54.

110 Mehmed Nazmî Efendi'nin hayatıyla ilgili olarak bkz. Hasan Aksoy, "Mehmed Nazmî Efendi," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazmi-efendi-mehmed>.

111 Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 79-80.

nin içinde kimler vardır? Hasan'ın insanları, elbette ailesi ve yakınlarıyla sınırlı değildi. Birçok zanaatkar ve meslek erbabının isimleri, yine meslek unvanlarıyla birlikte bu resimde yer almışlardır. Kişileri tanımak ve tespit etmekte çoğu zaman yetersiz kalsak da, bahsi geçen bu unvanlar ve meslekler bize modern öncesi dönemdeki İstanbullu toplulukların temel yapısını ve kente yayılışını tanımak adına önemli bir imkan tanır. Yazarımız *börekçi, kataifçi, kebaıçı* gibi dükkanları sıklıkla ziyaret eder. Örneğin, Davud Paşa'da Börekçi Veli, yine aynı civarda bir saatçi dükkanı ve bir de *kataifçiye* giderdi. Ziyaret ettiği dükkanların çoğu muhtemelen Davud Paşa Çarşısı'ydı. Ama Samatya, İbrahim Paşa ve Sultan Çarşıları gibi çarşıları da ziyaret ederdi. Bu çarşılar ve dükkanlar yalnızca bir alışveriş mekanı değil aynı zamanda sosyalleşmek için de bir fırsattı. Berber dükkanları bunun için iyi bir örnek oluşturur. Hasan, berber dükkanlarına, özellikle de Süvârî'nin dükkanına sık sık giderdi ama bunların çoğu genelde sosyalleşmek amaçlıydı.¹¹² Tıraş olacağı zaman Süvârî çoğunlukla onun evine gelirdi. Süleyman Çelebi, Nîm Berber ve Mirzazâde de tercih edilen diğer berberler arasındaydı. Fakat bu esnafın dükkanları olup olmadığını bilmiyoruz. Bunun dışında neccârlar, kahveciler, yorgancılar, şorvacılar, gazzazlar, kuyumcular, terlikçiler, hayyatlar, akdarlar, simkeşler, çiniciler, hattatlar günlükte bahsi geçen meslek gruplarından bazılarıdır.

Unvanıyla mesleğini tanıyabildiğimiz insanlar dışında, çok istisnai de olsa bazı meslek erbabını o alanda edindikleri şöhret sebebiyle tanıyabiliyoruz. Buna en iyi örnek, hattatlıkla bilinen Nefeszâde Seyyid (İsmail) Efendi'dir.¹¹³ Müstakîmzâde'ye göre bu zât o kadar yetenekli bir hattattı ki, yazı tahtası ile arasına giren büyük bir göbeği olmasaydı, Şeyh Hamdullah kadar meşhur bir hattat olabilirdi.¹¹⁴ Yine, Hasan'ın en fazla irtibat halinde olduğu insanlar, müezzinler, vaizler ve imamlar gibi kişilerdi. O bu kişilerin bazılarını görev yerlerinde yani camilerde ve tekkelerde ziyaret ederdi. Bazı durumlarda ise bu insanlarla belirlenmiş bir yerde toplanırlardı. Bu din görevlileri arasında sadece sûfî tekkelerine bağlı olanlar değil, Süleymanîye, Fâtih, Selim ve hatta Ayasofya gibi sultan camilerinin imamları, müezzinleri ve vaizleri de vardı.¹¹⁵ Bu toplantılar düzensiz aralıklarla

112 Örneğin; "...Süvârî'nin dükkanında Ahmed Ağa'ya mukârenet" *Sohbetnâme II*, 167b.

113 Hasan bir defasında Nefeszâde ile İmam Musa Efendi'nin evinde mücâleset ettiklerini not eder. *Sohbetnâme II*, 62a. Hasan'ın kendinin de hattat olması ikili arasındaki ilişkiyle ne kadar bağlantılıdır?

114 Müstakîmzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 118.

115 Örneğin, Yıldız'daki bir toplantıda şu kişiler vardı: "...Ayasofya İmâmı, Evliyâ Efendi Dâmadı Mustafa Efendi ve şeriki Ali Efendi ve Ebu'l-feth İmâmı Şaban Efendi ve Süleymâniye İmâmı ve Hatîbi Sü-

olurdu fakat Hasan'ın sonda bahsi geçen camilerin görevlilerinin çoğuyla bağlantısı vardı.

Günlükte dikkat çeken önemli hususlardan biri de bir şekilde İstanbul'dan başka bir yere gidenlere ait kayıtlardır. Özellikle Balkanlara gidenlerle ilgili pek çok not vardır ve bu seyyahlar ekseriyetle tekkenin müridleridir. Yola revan olduğuna dair kayıt düşülen bu kimselerin arasında Nazmî Efendi gibi aşına olduğumuz isimler olduğu gibi Yüsrî Efendi gibi ismiyle pek karşılaşmadığımız kişiler de vardır. “*Mâlûm ola ki*” kalıbıyla başlayan bu notlar bize bu isimlerin gittiği şehirler ve gidiş tarihleri ile ilgili bilgi verir. En yaygın ziyaret noktası açık ara Edirne gibi durmaktadır. Örneğin, Nazmî Efendi'nin birkaç kez Edirne'ye gidip geldiği kaydedilir. Memiş Beşe gibi bazı isimler de yine Edirne'ye gidip dönmüşlerdir. Bu şehre gidişin başlıca nedeni, hünkâr ve maiyetinin sıklıkla Edirne'de ikamet etmesiyle izah edilebilir.¹¹⁶ Ancak Balkanlara sık yapılan bu ziyaretlerin çok başka sebepleri de olmalıdır. Öyle ki, Balkan Müslümanlığı konusunda çalışmaları olan Nathalie Clayer, Rumeli'deki Sünbülü ağının Edirne'den Macaristan ve Bosna sınırlarına ve Kefe'ye kadar uzandığını yazar.¹¹⁷ Yine, Osmanlı Hırvatistan'ı konusunda uzman olan Nenad Moaçanın, on altıncı yüzyılın sonuna kadar genellikle zanaatkar olan bir grup Halvetî dervişinin Macaristan ve Slavonya sınırlarının aşan bir bölgede yerleştiklerini söyler.¹¹⁸ Hasan, İstanbul'dan ayrılarak Selanik, Kırcaali, Serez, Sofya ve Berat gibi şehirlere giden Sünbülülerden bahseder ki tüm bunlar Clayer ve Moaçanın'ın bulgularını destekler niteliktedir.¹¹⁹ Ayrıca mürit kardeşlerinden Kefeli Mehmed Ağa da Sünbüliye'nin Kefe'deki ağından geliyor olmalıydı. Yani aslında İstanbul, Rumeli ve Karadeniz'in batı toprakları arasında gidip gelen bu gezgin dervişlerin varlığı olağan bir durumdu. Dahası, Hasan'ın babası Eyyübî Mehmed Efendi'nin şeyhi Hasan Adlî Efendi sultanla sefere çıktığında Yanya'da Yakup Efendi

leyman Efendi ve Şehzâde Hatîbi Emîr Efendi ve Sultân Selîm İmâmî bizüm Şeyh-i kurrâ Mehmed Efendi ve Hobyâr İmâmî Mûsa Efendi ve Eski Nişâncı İmâmî Mehmed Efendi ve Dâvud Paşa Hatîbi Ali Efendi ve Hâcî Evhad'ın İmâm ve Hatîbi Abdurrahman Efendi ve Yolgeçen İmâmî Osmân Efendi ve Mevlevî İmâm Hüseyin Efendi ve bizüm İmâm Efendi” *Sohbetnâme I*, 141b-142b.

116 Sultan IV. Mehmed paytaht İstanbul ve eski başkent Edirne arasında çok sık gidip gelmiş; iki şehirde mütemekkin olmuştur. Mesela, Abdurrahman Abdi Paşa maiyyet olarak 1073/1663'te İstanbul'dan Edirne'ye dördüncü kez gittiklerini kaydetmiştir. Bkz: Abdurrahman Abdi Paşa and Fahri Çetin Derin, *Vekâyi'-nâme: Osmanlı tarihi, 1648-1682 tahlil ve metin tenkidi* (İstanbul: Çamlıca, 2008), 156.

117 Nathalie Clayer, “Sunbuliyya,” *Encyclopaedia of Islam*. 9. San - Sze, 1997, 875-76.

118 Nenad Moaçanın, *Town and Country on the Middle Danube: 1526 - 1690* (Leiden: Brill, 2006), 96-97.

119 Örneğin, Selânik için *Sohbetnâme II*, 28b; Kırcaali için *Sohbetnâme II*, 2b; Seres (*Siroz*) için *Sohbetnâme II*, 2b; Sofya için *Sohbetnâme I*, 151a; Berat (*Arnaut Belgradı*) için *Sohbetnâme II*, 103a.

adında bir tekke kurduğu bilinmektedir.¹²⁰ Ayrıca Serez’de Adlî Efendi’ye atfedilen bir Sünbüli tekkesinin varlığı bilinmektedir.¹²¹ Dolayısıyla, bu dönemden itibaren Kocamustafapaşa âsîtanesi ve farklı Rumeli şehirlerine dağılmış bu Sünbüli tekkeleri arasında organik bir bağ oluşmuştu ve insan akışının da esas sebebi buydu. Hasan’ın günlüğünde gördüğümüz seyahatler de bu tarihsel olgunun devamlılığına delalet eder.

Sünbüliyye âsîtanesinde bahsetmişken, tarikatın önde gelen isimlerinin günlükteki varlığından da söz etmek yerinde olacaktır. Hasan kendine Şeyhzâde gibi yakın olmayan isimleri günbegün anmaz. Fakat cenaze, nikah, boşanma ve herhangi bir ritüel bağlamında bu isimlerin varlığından mutlaka bahsedilir. Hiyerarşi anlamında daha üst bir konumda olduklarından emin olduğumuz bu isimler, Hasan Efendi’nin sosyal çevresinin bir üst tabakaya geçtiği noktayı temsil ederler. Karşımızda artık, tarihteki varlıkları sadece Hasan’ın notlarıyla tespit edilebilen sıradan insanlar değil, birçok kaynak vasıtasıyla tarihe geçmiş ekâbir ve ulemâdan kimseler vardır. Fakat hiç de sıradan olmayan karakterlerine rağmen bu şahıslar *sâlnâme* yazarının gündelik hayatının bir parçasıdır. Belli usul ve erkânı takip ederek bu kimselere istediği zaman ulaşma şansı vardır.

Bunların ilki, Hasan Efendi’nin “Hazret-i Azîz” diye bahsettiği bir zattır. Bu zat açıkça Sünbüliyye âsîtanesinde şeyhi ve dolayısıyla tarikatın de en önemli ismidir. Hasan onun gerçek ismini hiçbir zaman anmasa da, Gökyay *Hazret-i Azîz’in* Hasan Adlî Efendi olduğunu iddia etmiştir.¹²² Ancak Hasan ile aralarında geçen birçok münasebetten de anlaşılacağı üzere, Hazret-i Aziz 1661-1665 yılları arasında hayattadır. Oysa Hasan Adlî Efendi XVI. yüzyıl sonlarında Kocamustafapaşa’nın şeyhidir ve bu dönemlerde artık hayatta değildir. Buna karşın, Sünbüli şeyhlerinin silsilesi şüpheye yer bırakmaksızın bize bu ismin Seyyid Alaaddin Efendi olduğunu gösterir.¹²³ Hazret-i Azîz’in kimliği ile ilgili bir başka kanıt da *sâlnâmelerden* gelmektedir. Hasan, *Pişkadem* Seyyid Hasan Çelebi’nin vefatını kaydettiği notta şöyle der: “Malum ola ki Hazret-i Aziz’in damadı [ve] birader ve selefi Kiramüddin

120 Nev’îzade Atâî, *Hadâ’îku’l-Hakâ’ik fi tekmileti’ş-şakâ’ik: Nev’îzade Atâî’nin şakha’ik zeyli: (İnceleme - tenkitli metin)*. 2. cilt, der. Suat Donuk ve Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1538.

121 Nathalie Clayer, *EI, Sunbuliyya; Hür Mahmut Yüce, İslam Ansiklopedisi, “Sünbüliyye”*.

122 Bkz: Gökyay, “Sohbetnâme”, 63.

123 Tuğba Özçelik, “Silsile-i Sünbüliyye (Metin-İnceleme)” (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2018), 33.

Efendi'nin mahdum-ı mükerreremi Pişkadem Seyyid Hasan Çelebi...câm-ı eceli nûş eylemiş."¹²⁴

Kiramüddin Efendi'nin Alaaddin Efendi'nin kardeşi olduğunu bildiğimize göre, Hazret-i Aziz açıkça Necmeddin Hasan Efendi'nin oğlu Seyyid Alaaddin Efendi'den başkası değildir. Hazret-i Aziz'in günlükteki varlığı onun güçlü konumunun net bir tezahürüdür. Hasan, onun otoritesinin bir vurgusu olarak Aziz için oldukça mesafeli bir portre çizer. Yine de onun hayatında olup biten her şeyden haberdardır ve şeyhinin yaptıklarını not etmeye değer bulur. Mesela, bu dört yıl içinde Alaaddin Efendi sık sık seyahat etmiştir, yani her zaman tekkede değildir. Hasan ise bunları genellikle not etmiştir. Eşi Gülbevî Hatun vefat edince Hasan Efendi cenaze namazını ve telkini Aziz'in üstlenmesini "niyâz" etmiş ancak şeyh Filorya Bahçeleri'ne gideceğini "mazeret buyurarak" görevi reddetmiştir. Hasan dolaylı olarak bu duruma içerlemiş olmalıdır ki sonrasında ilgili anbean bir anlatıma girer. Filorya Bahçeleri'ne gitmek "hatırasıyla" Aziz ve beraberindekiler, Zakirbaşının hücrelerinde kahve içerler. Hasan ise başka bir odadan onları dinler. Sonra gittiklerini öğrenir ve "sadede gelüm" diyerek konuyu değiştirir.¹²⁵ Eğer hakikaten gücendiyse bile, Hasan bunu sonradan unutmamıştır. Zira Aziz'le bazıları kahve eşliğinde ve başbaşa yapılan çokça mükâlemeleri olmuştur.¹²⁶ Sonuç olarak, Alaaddin Efendi'nin, nam-ı diğer Hazret-i Aziz'in, Hasan'ın hayatında çok önemli bir rolü vardı ve Hasan'ın ona hürmeti büyüktü. Aynı şekilde Hasan'ın oğlu Mehmed (Vahyî), Alaaddin Efendi 1091/1682 yılında vefat ettiğinde onun anısına bir tarih düşmüştür.¹²⁷

Hasan'ın gündelik hayatında Alaaddin Efendi'nin dışında çok hürmet gösterdiği iki isim daha vardır. Bunlar "hocamız" diye hitap ettiği Salih Efendi ve Debbağzâde Efendi'dir. Salih Efendi'nin kimliğini tespit edemesek de Debbağzâde için durum farklıdır. Hasan Debbağzâde'yi farklı bağlamlarda "müderresimiz" ve "müfettişimiz" olarak da anar.¹²⁸ Bu şahsiyet, ilerleyen yıllarda iki kez şeyhülislamlık makamına da atanacak olan Debbağzâde Mehmed Efendi'den başkası değildir. Günlüğün yazıldığı dönemlerde, Debbağzâde Efendi, henüz kariyerinin başında genç bir alimdir. Bu dönemde Deb-

124 *Sohbetnâme II*, 46b.

125 Bu olay için bkz. *Sohbetnâme I*, 6a-6b.

126 Böyle bir mükâleme için bkz. *Sohbetnâme II*, 27a.

127 Hakan Taş, "Mehmed Vahyî Divânı ve İncelemesi", 492.

128 Örneğin, *Sohbetnâme II*, 8a.

bağzâde, aşağıda daha detaylı bahsedilecek olan Vişnezâde Mehmed Efendi'nin kızıyla evlendirilir. Hasan bu evliliği günlük notlarına düşer. Belli ki Debbağzâde'nin ilk dikkat çekmeye başladığı zaman da bu dönemlerdir. Zaten esas parlak yükselişi de sonradan 1667'de Şam kadısı olmasıyla başlayacaktır. Bunun öncesinde, Süleymaniye Dârü'l-hadisi de dahil olmak üzere birçok medresede müderris olarak görev yapmıştır. 1098/1687 ve 1099/1688'de iki kez şeyhülislam olarak atanmış; 18 Ramazan 1101/25 Haziran 1690 tarihindeki azline kadar bu görevi sürdürmüştür.¹²⁹

Âlim, Paşa ve Hünkâr: Sıradan Notlardaki Sıra Dışı Tanıdıklar

Şu ana kadar gördüğümüz üzere, Hasan'ın çeşitli mevki ve unvanlardan tanıdıkları vardı. Bu açıdan bakıldığında sosyal çevresinin sınırları asla bir tekdüzelik arz etmemekteydi. Günlüklerinde anlık ve sıradan tarafını yansıttığı dünyasının sıra dışı insanları da vardı. Mesela, Hasan saraylı ve yüksek rütbeli bazı kimselerle doğrudan irtibat halindeydi. Bunların başında "Hazînedâr Ağa" gelmekteydi. Hasan, tarikatın bir müdavimi olduğu anlaşılan Mehmed adındaki bu Hazînedâr Ağa'nın evinde bazen yemek yer, hatta orada kalırdı.¹³⁰ Hatta bir keresinde *sohbet* toplantılarından biri de bu ağanın evinde yapılmıştı.¹³¹ Aynı şekilde, o zaman IV. Mehmed'in hekimbaşısı olan Sâlih bin Nasrullah, daha çok bilinen nâmıyla İbn-i Sellûm'u da tanıyordu.¹³² Bir defasında, Topkapı'da Ahmed Paşa Camii yakınında, Ömer Çelebi ile İbn-i Sellûm'u ziyaret etmiştir. Ondaki ne olduğunu yazmadığı bir "mûcize" almıştır.¹³³

Hakeza, Hasan'ın ilmiye sınıfının önemli isimleriyle de irtibatı vardır. Bunların başında yukarıda da bahsettiğimiz Debbağzâde Mehmed Efendi vardır. Fakat onun aracılığıyla tanışmış olma ihtimali yüksek olan İstanbul kadısı Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi (ö.1092/1681) de bu gruptaki tanıdık isimlerdendir.¹³⁴ Vişnezâde önceleri, Sahn-ı Seman başta olmak üzere

129 Debbağzâde hakkındaki tüm bilgiler için bkz. Mehmet İpşirli, "Debbağzade Mehmed Efendi," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/debbagzade-mehmed-efendi>.

130 Örneğin bkz. *Sohbetnâme I*, 49a.

131 *Sohbetnâme I*, 59b.

132 İbn Sellûm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kasım Kırbıyık, "Salih b. Nasrullah," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/salih-b-nasrullah>.

133 *Sohbetnâme II*, 13a.

134 Vişnezâde'yle ilgili tüm bilgiler için bkz. Azmi Bilgin, "İzzetî Mehmed Efendi," *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, <https://islamansiklopedisi.org.tr/izzeti-mehmed-efendi>.

çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. 1073/1662’de de İstanbul kadısı olarak tayin edilmiştir. Bu atamayı Hasan, 26 Muharrem 1073/10 Eylül 1662 tarihinde kaydetmiştir.¹³⁵ Bir gün sonra da Debbağzâde Efendi, Vişnezâde Efendi’nin kızıyla evlenmiştir.¹³⁶ 28 Muharrem 1073/12 Eylül 1662 tarihinde Hasan Efendi, Şeyhzâde ile birlikte Vişnezâde Kadı Efendi’ye tebrik ziyaretinde bulunmuş; “...Vişnezâde Kadı Efendi’de tenâvül-i kahve ve şerbet ve te’attür ve taavvüd ve taaşşi” etmiştir.¹³⁷

Hasan’ın bahsettiği bir diğer önemli isim, Rumeli beylerbeyiliği ve çeşitli vezirlik görevleri dahil olmak üzere Osmanlı bürokrasisinin farklı kademelerinde görev yapmış olan Melek Ahmed Paşa’dır (ö.1073/1662).¹³⁸ Melek Ahmed Paşa, 28 Şaban 1072/18 Nisan 1662 tarihinde Fatma Sultan ile evlenmiştir.¹³⁹ Nikahtan bir süre sonra Hasan Efendi Melek Ahmed Paşa’yı Fatma Sultan’ın sarayında ziyaret etmiş; tıpkı Vişnezâde’de olduğu gibi burada da gördüğü ilgiyi not etmiştir.¹⁴⁰ 17 Muharrem 1073/1 Eylül 1662’de, Hasan, Melek Ahmed Paşa’nın ölümünü de kaydetmiş ve telkininin Hazret-i Aziz tarafından verildiğini not etmiştir.¹⁴¹ Ancak kendisi belirtmediği bir sebepten dolayı cenaze merasimine katılmamıştır. Paşanın kırkı çıktığında da, Kaya Sultan Sarayındaki duada Hazret-i Aziz vaaz vermiştir.¹⁴²

Günlükte bahsedilen diğer sıra dışı aktörler şeyhülislamlardır. Günlüğün tutulduğu 1072/1661-1075/1665 yılları arasında toplamda üç şeyhülislam görev yapmıştır. Bunların ilki Esîrî Mehmed Efendi’den günlükte hiç bahsedilmez, ancak diğer iki isimle Hasan’ın bir şekilde münasebeti olmuştur. Günlük yazarı, Esîrî Mehmed Efendi’yi takiben şeyhülislam olan Sûnizâde Mehmed Emin Efendi (ö. 1076/1665) ile görüştüğünü yazar ancak kendisi için mütad olduğu üzere görüşmenin detaylarıyla ilgili hiçbir bilgi vermez.¹⁴³ 9 Rebiülahir 1073/21 Kasım 1663 tarihinde Sûnizâde’nin azle-

135 *Sohbetnâme II*, 7b.

136 *Sohbetnâme II*, 8a.

137 *Sohbetnâme II*, 8a.

138 Melek Ahmed Paşa hakkında birçok Osmanlı devlet adamına göre daha fazla bilgi sahibi olabiliyoruz. Bunun başlıca sebebi, kendisinin Evliyâ Çelebi’nin seyahatlerini himâye etmesi ve Çelebi’nin paşa hakkında yazdıklarıdır. Çelebi’nin *Seyahatnâme*’de anlattıkları üzerinden yazılan bir Melek Ahmed Paşa biyografisi için bkz. Evliya Çelebi ve Robert Dankoff, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha (1588-1662): As Portrayed in Evliya Çelebi’s Book of Travels (Seyahat-Name)* (Albany: State University of New York Press, 1991).

139 *Sohbetnâme I*, 92b.

140 *Sohbetnâme I*, 102a-102b.

141 *Sohbetnâme II*, 5a.

142 *Sohbetnâme II*, 17a.

143 *Sohbetnâme II*, 13a.

dildiğini ve Minkârîzâde Yahya Efendi'nin onun yerine şeyhülislam olduğunu bildiren bir not kaydeder.¹⁴⁴

Minkârîzâde'yle muhtemelen hiç tanışmamış olsa da Şeyhülislam Efendi Hasan'ın hayatında bir dönüm noktası olacaktır. Sünbüliyye'nin önemli tekkelerinden olan Balat'taki Ferrûh Kethüdâ'nın şeyhi Devezâde Mehmed Efendi, 4 Şevval 1074/2 Mayıs 1664 tarihinde vefat eder. Bunun üzerine Hasan, Abdülfettah Dede'nin Edirne'ye gittiğini ve Hasan için Ferrûh Kethüda Dergâhı'nın yeni şeyhliğini talep ettiğini yazar.¹⁴⁵ Nihayet Şeyhülislam Minkârîzâde Efendi, 10 Şevval 1074/ 5 Mayıs 1664 tarihinde günlük yazarımız Seyyid Hasan Nûrî Efendi'yi adı geçen tekkenin şeyhliğine atar ve atama yazısını da o zaman orada bulunan Debbağzâde Efendi'ye teslim eder. Günlükte bu olay "*Matlâb-ı Debbağzâde*" başlığıyla not edilir.¹⁴⁶ Bu atamanın ardından Hasan, babası Eyyübî Mehmed Efendi'nin ilk görev yerine tayin olarak kariyerinde önemli bir adım atmış olur. O artık nam-ı diğer Balat Şeyhi Hasan Efendi'dir.

Günlükte geçen sıra dışı şahsiyetlerin en önemlisi şüphesiz ki Sultan IV. Mehmed'dir. Hasan, padişahın *hünkâr* diye bahseder ve onun hakkında ara ara bilgiler verir.¹⁴⁷ Örneğin, Şehzâde Mustafa'nın doğumunu not etmiştir.¹⁴⁸ Hünkârın Edirne'ye gittiğini not etmeye değer bulmuştur.¹⁴⁹ Ama IV. Mehmed'den bahseden notlardan iki tanesi özellikle önemlidir çünkü bunlarda Hasan sultanla doğrudan karşılaşmıştır. İlkinde, 6 Safer 1073/20 Eylül 1662 günü, Demirkapı Bahçesi isimli bir yere avam ve ensariyle girerken hünkara denk geldiğini ve onu kendi tabiriyle "uzacıktan" gördüğünü not eder.¹⁵⁰ Ama sultanı sonradan çok daha yakından da görecek ve yine bunu da kaydedecektir: *Leyl-i beraat*'e denk gelen 7 Receb 1073/16 Şubat 1663 tarihinde *saadetlü hünkâr* Kocamustafapaşa'ya gelecek, Hazret-i

144 *Sohbetnâme II*, 29a.

145 *Sohbetnâme II*, 182b.

146 *Sohbetnâme II*, 183a.

147 Gökyay'a göre hünkâr tabiri genellikle Hacı Bektaşî Veli için kullanıldığından, bahsi geçen bu kişi de Bektaşîyye tarikatinden sayıdeğer biri olmalıdır. Bkz. Gökyay, "Sohbetnâme", 30. Ancak bu *saadetlü hünkâr*ın Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanı IV. Mehmed olduğu şehzâdenin doğum tarihini not düşüğü kısımda da *hünkâr* tabirini kullanması sebebiyle tartışmasıdır. Bkz. *Sohbetnâme II*, 11a. Ayrıca, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da belirttiği gibi, *hünkâr* yalnızca padişah için kullanılırdı ve sıradan Osmanlıların sultana hitap etmek için kullandıkları en yaygın tabirdi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014), 222-23.

148 *Sohbetnâme II*, 11a.

149 *Sohbetnâme II*, 39b.

150 *Sohbetnâme II*, 11a.

Azîz'in vaazını dinleyip Cuma namazını burada kılacaktır.¹⁵¹ Elbette günlük yazarı da bu cemaatin içinde yerini alacaktır.

Sonsöz

Bu makale Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin günlüğündeki sosyal dünyanın sınırlarını tanımlamaya çalıştı. Bu minvalde, bilhassa günlükte geçen isimlerin yazarın hayatındaki yeri ve önemini anlamak, araştırmanın esas amacını teşkil etti. Bunun için tezkire gibi başka kaynakların da yardımıyla, bazı isimlerin kimliğini tespit etmek mümkün oldu. Ortaya çıkan resimde, aileden başlayarak sultana kadar uzanan bir çizgide bulunan bireyler, aşağıdan yukarı gidecek şekilde üç ana grup halinde incelendi. Ele alınan ilk grup, Hasan'ın ailesini ve ev hayatına dahil olabilen kimseleri inceledi. İkinci grup; ihvânı, yakın dostları ve gündelik hayatının doğrudan parçası olan bireylerdi. Bu grubun bazı üyeleri, sıra dışı isimlerdi. Yani eşraftan ve tarihin başka kaynakları aracılığıyla da kolaylıkla takip etmek mümkün olan kimselerdi. Böyle isimler, en son gruba, yani yazarın gündelik hayatının parçası olmayan sıra dışı tanıklara bir geçiş sağladılar. Bu en son grupta yer alan isimler alimler, paşalar ve sultanın kendisiydi.

Bu ilişkiler bütünü açısından düşünüldüğünde, günlük tutma alışkanlığı, sosyalleşme ve "ben" olma meselesiyle ilgili iki noktaya dikkat çekmek gerekir.

- (1) Günlük tutma pratiğinin yazarın sosyal dünyasıyla ilişkisi neydi? Hasan Efendi'nin bu alışkanlığını şahsi bir merakla izah etmeye çalışmak, meselenin sosyal boyutunu gözardı etmemiz anlamına gelir. Zira yazarın bu pratiği dört yıl boyunca çevresinin de etkisiyle değişip dönüşmüş ve yine o çevreyi anlatmak için kullanılmıştır. Nitekim Hasan'ın tanıdığı rûznâmeciler de vardır.¹⁵² Bu meslek grubu gibi etrafındaki çok yönlü insanlardan gördüğü günü gününe not alma şemalarını, kendi dünyasını kaydetmek için uygulamış olması ihtimal dışı değildir. Ek olarak yazarın Ferruh Kethüda Tekkesi'ne şeyh olarak atanmasını takiben günlük notlarını giderek kısaltması ve nihayet durması, günlük tutma pratiği ve kariyer arayışları arasında bir bağlantı olup olmadığını sorusunu da gündeme getirmektedir.¹⁵³

151 *Sohbetnâme II*, 53a.

152 Bunlardan biri Rûznâmeci Hüseyin Efendi (*Sohbetnâme II*, 20b) diğeri ise Rûznâmeci Hasan Efendi'dir. (*Sohbetnâme II*, 36b)

153 Hasan'ın günlüğündeki kariyer meselesi ve not tutma pratiklerindeki değişimlere dair bir değerlendirme.

(2) Yazar günlüğünde doğrudan duygu ve düşüncelerini paylaşarak bize “ben”ini göstermese de bu durum metinde yazarın bireylik emarelerine ulaşamayacağımız anlamına gelmez. Bireysel meraklarının ve yaşayış tarzının gösterdiği üzere, Hasan statü sahibi ya da statüsünü arayan bir İstanbul efendisiydi. Bu kimliğin bir yansıması olarak günlüğü de bize bir o kadar geniş ve girift bir sosyal dünyanın varlığını resmeder. Gündelik ve sıradan haline şahit olduğumuz bu dünya, yazarın kendisini çevresindekilerle birlikte yeniden yarattığı; ziyaretler, ziyafetler ve sohbetler aracılığıyla yeni insanlar tanıdığı; üzerinden İstanbul’un belli kesimlerinin sosyal hareketlerini okuyabildiğimiz dinamik bir dünyadır.

Birincil Kaynaklar

- Seyyid Hasan Nûrî Efendi. “Sohbetnâme I (Hazine 1426).” Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Hicri 1072.
- . “Sohbetnâme II (Hazine 1418).” Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Hicri -1075 1073.

İkincil Kaynaklar

- Abdurrahman Abdi Paşa, Fahri Çetin Derin. *Vekâyi’-nâme: Osmanlı tarihi, 1648-1682 tahlil ve metin tenkidi*. İstanbul: Çamlıca, 2008.
- Akkılık, Ayşe. “Seyyid Hasan’ın Günlüğü, II. Cilt (H.1073-1075/M.1662- 1664), (İnceleme-Metin).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Aksoy, Hasan. “Mehmed Nazmî Efendi.” İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32:460-61, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazmi-efendi-mehmed>.
- Artan, Tülay. “Eyüp’ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar.” İçinde *Eyüp -dün, bugün: sempozyum, 11 - 12 Aralık 1993*, ed. Tülay Artan. Sempozyum Atöyle 3. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994.
- Aslan, Mustafa. “Kastamonulu Hattatlar.” *Journal of Turkish Studies* Volume 2 Issue 4, no. 2 (2007): 144-60.
- Bilgin, Azmi. “İzzetî Mehmed Efendi.” İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23:564-65, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/izzeti-mehmed-efendi>.
- Can, Aykut. “Seyyid Hasan Sohbetname I. Cilt (1071-1072/1660-1661).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.
- Çapraz, Erhan. “Mizahi Bir Mektup ve Kuşbaşığa Dair Bir Vesika: Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin Bağdat Valisi Hasan Paşa’ya Gönderdiği Mektup.” *Türkkbilig*, no. 34 (2017): 211-28.

dirme için bkz. Durmaz, “Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nûrî Efendi’s Microcosm,” 24-26, 28-30.

- Clayer, Nathalie. "Sunbuliyya." İçinde *Encyclopaedia of Islam*. 9. San - Sze, 875-76, 1997.
- Deniz, Fatma. "The Use of Space by Sufis in Seventeenth-Century Istanbul in Light of Seyyid Hasan's Diary, The Sohbetnâme." Yüksek Lisans Tezi, Central European University, 2018.
- Durmaz, Tunahan. "Bir Duygu ve Tavırlar Tarihçesi 1661 İstanbul Veba Salgını Hakkında Çağdaş Bir Günlüğün Bize Anlattıkları." *Aktüel Arkeoloji*, December 2020.
- , "Family, Companions, and Death: Seyyid Hasan Nürî Efendi's Microcosm." Yüksek Lisans Tezi, Sabancı University, 2019. http://research.sabanciuniv.edu/36873/1/10219554_TunahanDurmaz.pdf.
- Emecen, Feridun. "Eyüplü Hasan Paşa." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16:336-37, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-pasa-eyuplu>.
- Evliya Çelebi, Robert Dankoff. *The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmed Pasha (1588-1662): As Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahat-Name)*. Albany: State University of New York Press, 1991.
- Faroqhi, Suraiya. "Ein Istanbul Derwisch Des 17. Jahrhunderts, Seine Familie Und Seine Freunde: Das Tagebuch Des Seyyid Hasan." In *Selbstzeugnisse in Der Frühen Neuzeit: Individualisierungsweisen in Interdisziplinärer Perspektive*, edited by Kaspar von Greyerz and Elisabeth Müller-Luckner. Schriften Des Historischen Kollegs 68. München: Oldenbourg, 2007.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Sohbetname." *Tarih ve Toplum*, 1985, 128-36.
- , "Sohbetnâme Hakkında Müsveddeler" OŞG1430, OŞG1431, OŞG1432, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Orhan Şaik Gökyay Koleksiyonu (İstanbul)
- İnce, Adnan. "Sâlim Tezkiresi İnceleme-Transkripsiyonlu Metin." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1977.
- İpşirli, Mehmet. "Debbağzade Mehmed Efendi." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9:62-63, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/debbagzade-mehmed-efendi>.
- Jancke, Gabriele. "Persons, the 'Autobiographical Person' and Cultural Concepts of the Person: Early Modern Self-Narratives from German-Speaking Areas in a Transcultural Perspective." *The Medieval History Journal* 18, no. 2 (October 2015): 346-77. <https://doi.org/10.1177/0971945815601307>.
- Kafadar, Cemal. "How Dark Is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul." İçinde *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*, eds. Arzu Öztürkmen ve Evelyn Birge Vitz, 20:243-69. Late Medieval and Early Modern Studies. Turnhout: Brepols Publishers, 2014. <https://doi.org/10.1484/M.LMEMS-EB.1.102271>.
- , "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature." *Studia Islamica*, no. 69 (1989): 121. <https://doi.org/10.2307/1596070>.
- Karahasanoğlu, Selim. "Ottoman Ego-Documents: State of the Art." *International Journal of Middle East Studies* 53, no. 2 (May 2021): 301-8. <https://doi.org/10.1017/S0020743821000350>.

- , Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzade Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme. 1. basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Kırbiyık, Kasım. "Salih b. Nasrullah." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36:41-43, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/salih-b-nasrullah>.
- Köse, Fatih. "İstanbul Halveti Tekkeleri." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Magnússon, Sigurður Gylfi, and Davíð Ólafsson. "Minor knowledge. Microhistory, scribal communities and the importance of institutional structures." *Quaderni storici*, no. 2 (2012): 495-524. <https://doi.org/10.1408/37891>.
- Mehmed Süreyyâ, Nuri Akbayer, Seyit Ali Kahraman. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Mehmed Tevfik. "Mecmûa-i Terâcim.," -. Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 192. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.
- Moaçanın, Nenad. *Town and Country on the Middle Danube: 1526 - 1690*. The Ottoman Empire and Its Heritage 35. Leiden: Brill, 2006.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin, Mustafa Koç. *Tuhfe-i Hattâtîn*. Birinci basım. İstanbul: Klasik, 2014.
- Nev'îzade Atâî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî tekmileti's-şakâ'ik: Nev'îzade Atâyî'nin şakha'ik zeyli: (İnceleme - tenkitli metin)*. 2. cilt. Eds. Suat Donuk ve Derya Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Ögke, Ahmet. "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Adabı." *İslam Araştırmaları Dergisi* 17, no. 1 (2004): 84-90.
- Öngören, Reşat. "Sûfî." İn *TDV İslâm Ansiklopedisi*, n.d. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufi>.
- Özçelik, Tuğba. "Silsile-i Sünbüliyye (Metin-İnceleme)." Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2018.
- Paperno, Irina. "What Can Be Done with Diaries?" *The Russian Review* 63, no. 4 (2004): 561-73.
- Şehsuvaroğlu, Haluk. "17. Asırda Bir İstanbullunun Notları." *Cumhuriyet*, 1956.
- , "17. Asırda İstanbul." *Cumhuriyet*, 1956.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekayü'l-Fuzela Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli II*. Ed. Derya Örs. Çev. Ramazan Ekinci. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Seyyid Nizamoğlu. *Alevî ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi Cilt II: 16. Yüzyıl*. Edited by İsmail Özmen. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Sona, Fatih. "Mehmed Fennî ve Tuhfetü'l-ihsân İsimli Şükûfe-nâmesi." *Turkish Studies* 923-943 (2014).
- Sukan, Murat. "Seyyid Mehmed Vahyî Divanı'nın Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.
- Taş, Hakan. "Mehmed Vahyî Divanı ve İncelemesi." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004.
- , "Vahyî." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42:451-52, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahyi>.
- Terzioğlu, Derin. "Sufi and Dissident in the Ottoman Empire: Niyazi-i Mısri (1618-94)." Doktora Tezi, Harvard University, 1999.

- Tosun, Necdet. "Seyyid Nizamoğlu." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37:73-74, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu>.
- Tölüveli, Güçlü. "Nicknames and Sobriquets in Ottoman Vernacular Expression." *New Perspectives on Turkey* 44 (2011): 161-80. <https://doi.org/10.1017/S0896634600005975>.
- Ulbrich, Claudia, Kaspar von Greyerz, ve Lorenz Heiligensetzer, eds. "Introduction." İçinde *Mapping the "I": Research on Self-Narratives in Germany and Switzerland*. Egodocuments and History Series, Vol. 8. Leiden: Brill, 2015.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.
- Yakar, Gülşen. "Individual and Community, Public and Private: The Case of 17th Century Istanbulite Dervish and His Diary." Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2019.
- Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*. Eminönü, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.
- Yücer, Hür Mahmut. "Sünbülüyye." İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38:136-40, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbuliyye>.